

YOUTH INITIATIVE FOR HUMAN RIGHTS
NISMA E TË RINJVE PËR TË DREJTAT E NJERIUT
INICIJATIVA MLADIH ZA LJUDSKA PRAVA

Montenegro

PROBLEMI POMIRENJA NA ZAPADNOM BALKANU

ISTRAŽIVANJE JAVNOG MNJENJA U CRNOJ GORI

Delegacija Evropske unije
u Crnoj Gori

Crna Gora
Ministarstvo javne uprave

Podgorica, jul 2020. godine

Inicijativa mladih za ljudska prava, Crna Gora
jul 2020. godine

Za izdavača

Edina Hasanaga Čobaj

Autor

Prof. dr Miloš Bešić

Centar za demokratiju i ljudska prava - CEDEM

Koordinator projekta

Milan Radović

Prelom i dizajn

Zoran Zola Vujačić

Štampa

AP Print, Podgorica

Tiraž

150

CIP - Каталогизacija u publikaciji
Национална библиотека Црне Горе, Цетиње

ISBN 978-9940-608-13-2
COBISS.CG-ID 13972484

Publikacija je priređena u okviru projekta „No impunity for the past“ (Odgovornost za prošlost) koji sprovodi Inicijativa mladih za ljudska prava uz finansijsku podršku Evropske unije.

Sadržaj publikacije predstavlja isključivu odgovornost CEDEM-a i ne održava nužno stavove Evropske unije.

SADRŽAJ

I PROBLEMI POMIRENJA	4
II CRNA GORA KAO KONTEKST I CILJEVI ISTRAŽIVANJA	6
III RIJEČ O METODI	7
IV REZULTATI ISTRAŽIVANJA	8
V SJEĆANJA NA RATOVE 90-IH	16

I PROBLEMI POMIRENJA

Pomirenje je veoma značajan koncept u savremenim međunarodnim odnosima. Pod njim se podrazumijeva proces koji za cilj ima ponovno uspostavljanje dobrih odnosa između naroda/država koje su bile u sukobu. Različiti autori naglašavaju različite dimenzije pomirenja. Prema Blumfildu (2006) pomirenje se sastoji od četiri glavne dimenzije (ili stuba, u njegovoj terminologiji), i to: istina, pravda, iscjeljenje i obnavljanje (IDEA: 24). Na sličan način, ali ipak značajno drugačije, dimenzije je definisao i Kriesberg (2007: 252), kao: zajednička istina, pravda, obzir i bezbjednost. Takođe, Lederach (2001: 848) vidi četiri elementa pomirenja, ali različito od prethodno navedenih autora, i to su: mir, pravda, istina i milosrđe; dok Fischer (2011:415) identifikuje četiri sledeće dimenzije: prizna(va)nje/prihvatanje, pokajanje, milosrđe i oprostaj. Četiri dimenzije pominju i Ramiah & Fonseka (2006), a to su: istina, sjećanje, izliječenje i oprostaj. Prema UN-ovom međuresorskom okvirnom timu za preventivne akcije, i Forumu za mir i prevenciju konflikta (2013), pomirenje podrazumijeva dostojanstvo, jednakost, participaciju i pravdu. Mnogi autori, iako prihvataju pomirenje kao multidisciplinarni koncept, insistiraju na nekim specifičnim dimenzijama kao njegovoj osnovi, ili glavnom fokusu. Jedna od veoma važnih dimenzija je povjerenje (Cohen, 2004; de Greiff, 2006; Dan Bar-On 2007; Chetail, 2009). Neki psihološki orijentisani autori insistiraju na "empatiji" kao veoma važnoj i drugačijoj dimenziji pomirenja (Hanh, 1987), dok Bishop Tutu (1999) naglašava da ne postoji pomirenje bez oprostaja. Mnogi autori smatraju da je pomirenje kao proces prvenstveno fokusirano na "izgrađivanje odnosa" (McCandless, 2001; Assefa, 2001; Lederach, 2001; Chapman, 2002; Hamber & Kelly, 2004; Dan Bar-On, 2007).

Po mišljenju nekih autora, proces bi trebalo da uključuje mijenjanje (promjenu) postojećih stavova, težnji i emocija (IDEA, 2003), ili vrijednosti i uvjerenja (Chetail, 2009). OHCHR visoki komesarijat za ljudska prava definiše proces kao izgrađivanje povjerenja; dok Hanh (1987), smatra da je glavna svrha procesa intenzivno saosjećanje sa bivšim neprijateljima. Lederach (2001) insistira na iscjeljenju kao glavnoj komponenti procesa, dok Parent (2010) smatra da su prepoznavanje potreba, interesovanja, kao i razumijevanje i percepcija "drugih" najvažniji i za proces i za cilj. Sa druge strane, Galtung (1996: 70-126) ukazuje na proces promjene dominantnog diskursa u društvu, s obzirom na to da je upravo diskurs ono što oblikuje konflikt u stvarnosti. Govoreći o mogućim instrumentima i aktivnostima procesa pomirenja, glavne preporuke Ujedinjenih nacija¹ su:

- ▶ Liječenje trauma na svim nivoima društva (na ličnom nivou, kao i na nivou zajednice i same države);
- ▶ Kazivanje istine i prihvatanje odgovornosti za zločine;
- ▶ Pružanje odštete žrtvama;
- ▶ Oprostaj (opraštanje);
- ▶ Tranziciona pravda (restorativna, retributivna/kaznena, distributivna, ekonomska i/ili socijalna);
- ▶ Izgrađivanje povjerenja i stvaranje dijaloga;
- ▶ Eliminisanje nasilja kao političkog oružja od strane državne elite;
- ▶ Rješavanje etničkog i socijalnog rascjepa i polarizacije, kao i onih koji su zasnovani na identitetu;
- ▶ Definisane zajedničke vizije budućnosti države/zemlje (izgrađivanje nacije);

¹ *Building Just Societies (ibid.)*

- ▶ Rješavanje neravnoteža, poput političke isključenosti i
- ▶ Podjela moći kao način za započinjanje izgradnje povjerenja na najvišim nivoima.

Uviđajući da je veoma teško definisati pomirenje suštinski, javljaju se određeni pokušaji da se kreiraju/generišu negativne definicije pomirenja, odnosno da se definiše šta pomirenje nije. Prvi od njih ponuđen je u priručniku IDEA (2003), koji tvrdi da proces pomirenja nije:

- ▶ Izgovor za nekažnjavanje;
- ▶ Samo jedan individualni proces;
- ▶ Suprotnost/alternativa za istinu ili pravdu;
- ▶ Brz odgovor;
- ▶ Vjerski koncept;
- ▶ Savršen mir;
- ▶ Izgovor za zaborav;
- ▶ Nešto što treba zaboraviti.

Slično tome postupa i Međunarodni centar za tranzicionu pravdu (ICTJ) dajući negativne definicije pomirenja (tj.ono što pomirenje nije), naglašavajući da:

- ▶ Pravo pomirenje ne bi smjelo da bude korišćeno kao zamjena za pravdu;
- ▶ Ne treba da postoje značajne nejednakosti u samom "teretu" pomirenja, tj.u odgovornosti, koja se zahtijeva od svih društvenih aktera. Odgovornost ne smije biti prenijeta sa počinitelaca na žrtve;
- ▶ Napori pomirenja nisu brisanje svega što je bilo. Ne bi bio razuman pokušaj da se dostigne idealna socijalna harmonija;
- ▶ Pomirenje se ne može svesti na stanje uma. Ne treba očekivati radikalnu transformaciju bivših neprijatelja;
- ▶ Pomirenje treba da bude artikulirano tako da ne predstavlja samo skup izraza specifičnih religioznih uvjerenja.

II CRNA GORA KAO KONTEKST I CILJEVI ISTRAŽIVANJA

Posljednji sukob na prostoru bivše Jugoslavije završen je na Kosovu 1999. godine. Tokom 90-ih, na cjelokupnom prostoru bivše Jugoslavije, u manjoj ili većoj mjeri, dešavao se sukob. Sukob je u najmanjoj, gotovo simboličnoj mjeri obuhvatio Sloveniju i Sjevernu Makedoniju, a najsnažnije posljedice imao je u Bosni i Hercegovini, te u Hrvatskoj. Crna Gora, u odnosu na BiH i Hrvatsku bila je na glavnim polugama sukoba. U to vrijeme, još uvijek ne kao samostalna država, Crna Gora i dominantna politika tog vremena pratila je maticu Srbiju. Posljedično, građani Crne Gore, bili su uključeni u određene sukobe, a određeni slučajevi koji nisu do kraja rasvijetljeni ostali su da opterećuju i unutrašnje odnose u Crnoj Gori, ali i odnose Crne Gore sa susjednim državama. Uistinu, Crna Gora je umanjila oštrice ovih sukoba nakon 1997. godine, a posebno nakon referenduma o nezavisnosti 2006. godine, time što je odstupila, a nerijetko i osudila Srbiju i njenu ulogu u ratu. Ipak, sve rane nisu izliječene, a unutrašnju kao i međunarodnu javnost još uvijek opterećuje kontroverzna uloga Crne Gore u tim sukobima. Danas, dvadeset godina nakon što je posljednji sukob završen, postavlja se **pitanje kakav odnos građani Crne Gore imaju prema ulozi Crne Gore u tim sukobima**. Posebno, s obzirom na protok vremena, postavlja se pitanje **kakav stav mlađe generacije imaju prema tim pitanjima**. Ovo su dva ključna pitanja koja su inspirisala istraživanje. Dakle, istraživanjem smo željeli da utvrdimo **stavove i sjećanja na ulogu Crne Goru u sukobima 90-ih**. Ključni razlog je taj što, kao što smo u kratkoj teorijskoj elaboraciji obrazložili, veoma je teško očekivati potpuno pomirenje, bez da se do kraja rasvijetle sukobi sa tragičnim posljedicama, kao i pravda koju sve žrtve očekuju, čak i danas, nakon toliko vremena.

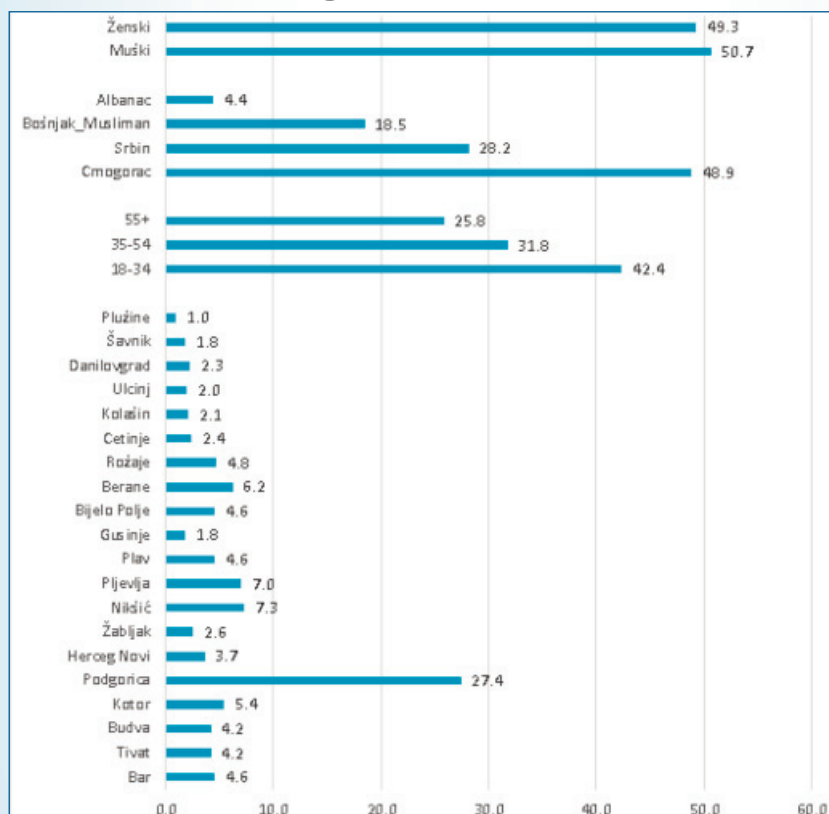
III RIJEČ O METODI

Osnovni cilj istraživanja bio je **ispitivanje stavova o ratnim dešavanjima 90-ih i uloge koju je Crna Gora imala u tim sukobima**. Iz ovog opšteg cilja slijedilo je nekoliko specifičnih ciljeva, i to su:

- ▶ Ispitivanje stavova o sukobima 90-ih;
- ▶ Percepcija vladajućeg diskursa i narativa u Crnoj Gori o sukobima 90-ih;
- ▶ Prepoznavanje i iskustva o konkretnim događajima u kojima je Crna Gora bila involvirana;
- ▶ Ispitivanje percepcije krivice i krivaca za posljedice sukoba 90-ih;
- ▶ Ispitivanje generacijskih razlika, posebno stavova mladih o događajima/sukobima 90-ih.

Istraživanje je operisalo anketnom metodom. Stoga je za potrebe istraživanja konstruisan poseban instrument/upitnik, u kome smo operacionalizovali 29 pitanja, sa velikim brojem ajtema, a koja obuhvataju gore navedene specifične ciljeve. Usljed potrebe da se posebno istraže stavovi mladih, za potrebe istraživanja dizajniran je poseban uzorak koji je obuhvatao reprezentativan uzorak od 900 ispitanika. Procedura za ovo uzorkovanje je višestepeno uzorkovanje proporcionalno veličini primarnih izbornih jedinica², pri čemu su primarne jedinice bile biračka mjesta. U drugom koraku slučajno su uzorkovana domaćinstva, kao i ispitanici u domaćinstvima, metodom kalendarskog rođendana. Terensko prikupljanje podataka obavljeno je u periodu od 10. maja do 2. juna 2020. godine. Za potrebe prikaza rezultata istraživanja na reprezentativnom uzorku korišćena je i poststratifikacija i to po polu, godinama i nacionalnoj pripadnosti. Dodatno, u istraživanje je uključeno još 200 ispitanika između 18 i 30 godina, kako bi se povećao ukupan broj ispitanika u kategoriji mladih, a sa ciljem pospješivanja pouzdanosti i preciznosti dobijenih podataka. Osnovne demografske karakteristike uzorka mogu se vidjeti u grafikonu 1.

Grafikon 1: Demografske karakteristike uzorka

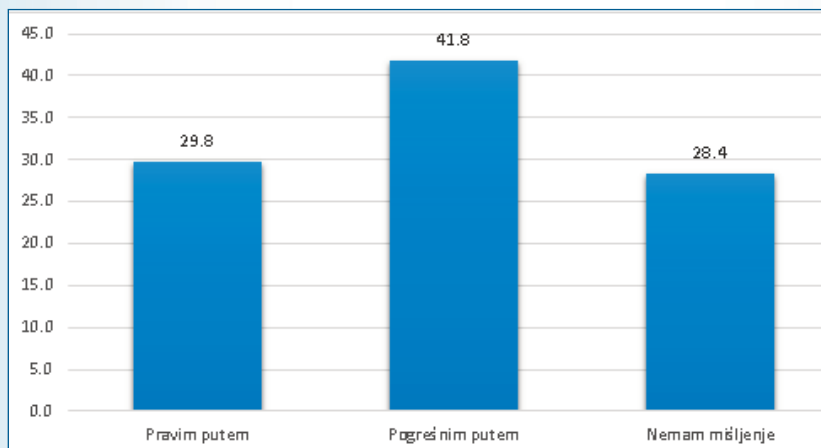

² Probability Proportional to Size Sampling

IV REZULTATI ISTRAŽIVANJA

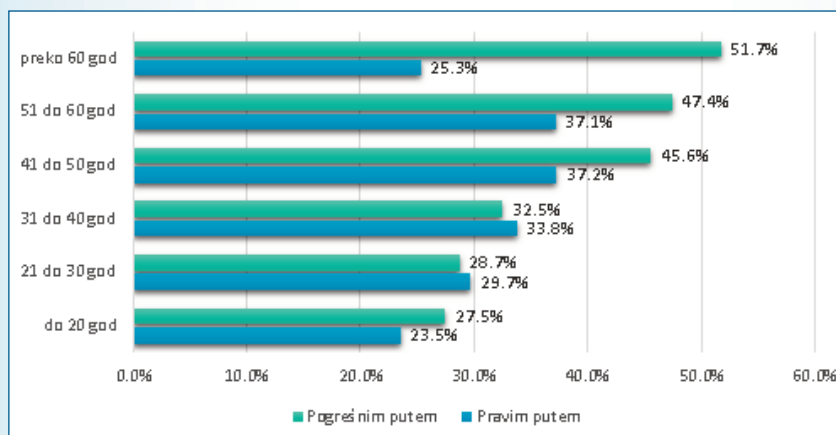
U grafikonu 2 dat je prikaz opšteg stava o tome da li se Crna Gora kreće pravim ili pogrešnim putem. Broj ispitanika koji smatra da se zemlja kreće pravim putem ujednačen je sa brojem onih koji smatraju da se Crna Gora kreće pogrešnim putem.

Grafikon 2: Crna Gora se kreće pravim/pogrešnim putem

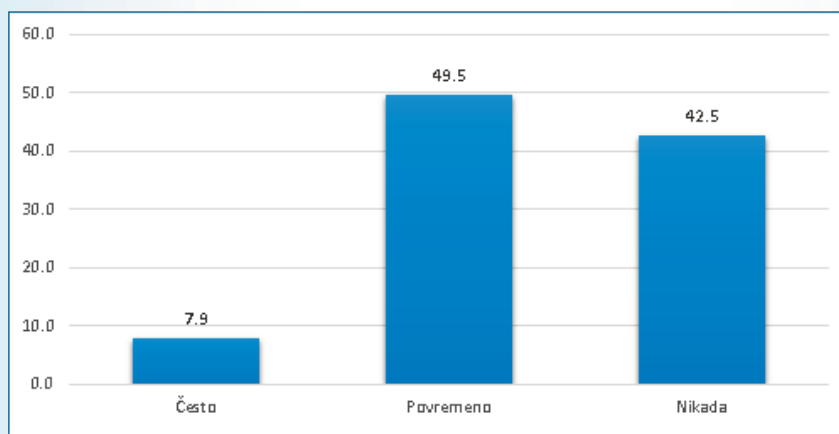
U grafikonu 3 dat je prikaz stavova o tome da li se Crna Gora kreće pravim putem u odnosu na kategorije starosti. Interesantno je da sa godinama starosti raste procenat onih koji smatraju da se Crna Gora kreće i pravim i pogrešnim putem, dok u kategoriji mlađih je značajno veći broj ispitanika bez stava o ovom pitanju. Drugim riječima, mlađa populacija u velikoj mjeri nije u stanju da procijeni u kom pravcu se kreće Crna Gora.

Grafikon 3: Crna Gora se kreće pravim/pogrešnim putem po kategorijama starosti

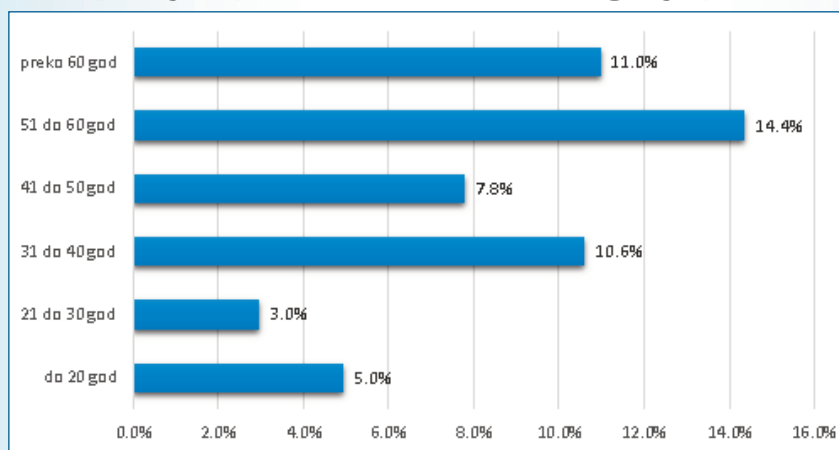
U grafikonu 4 dajemo prikaz učestalosti razgovora o politici. Podatak ukazuje da je mali broj građana Crne Gore koji često razgovaraju o politici.

Grafikon 4: Često pričaju o politici

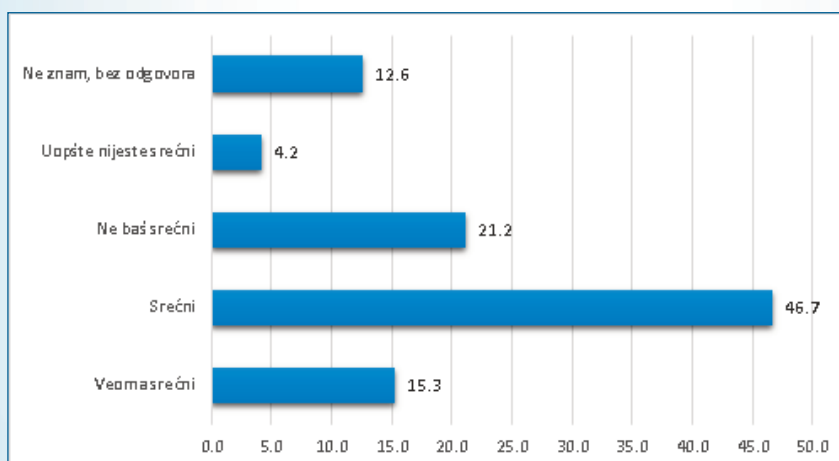
U grafikonu 5 prikazana je distribucija učestalosti razgovora o politici u odnosu na različite kategorije starosti. Podaci ukazuju da mlađi ispitanici rjeđe razgovaraju o politici u odnosu na starije.

Grafikon 5: Često pričaju o politici u odnosu na kategorije po starosti ispitanika

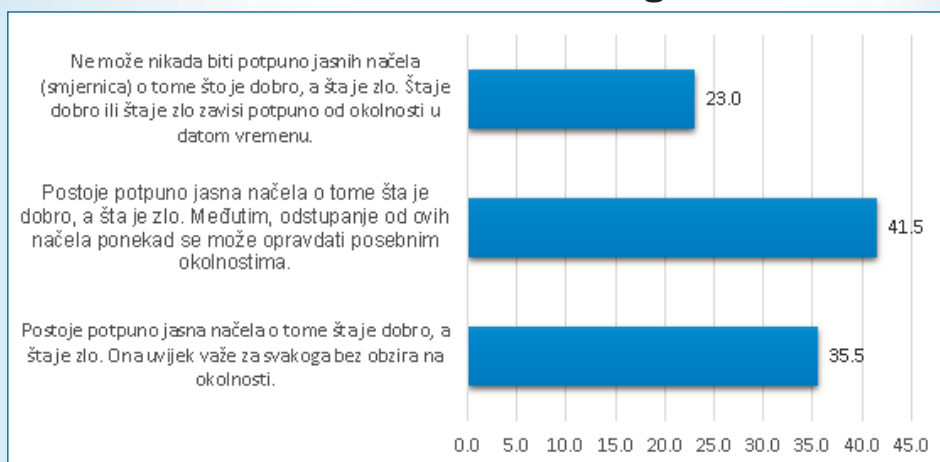
Takođe, jedno generalno pitanje bilo je koliko su građani, uopšteno govoreći, srećni. Podaci ukazuju da svaki drugi građanin Crne Gore sebe percipira kao “umjereno srećan”.

Grafikon 6: Koliko su generalno srećni

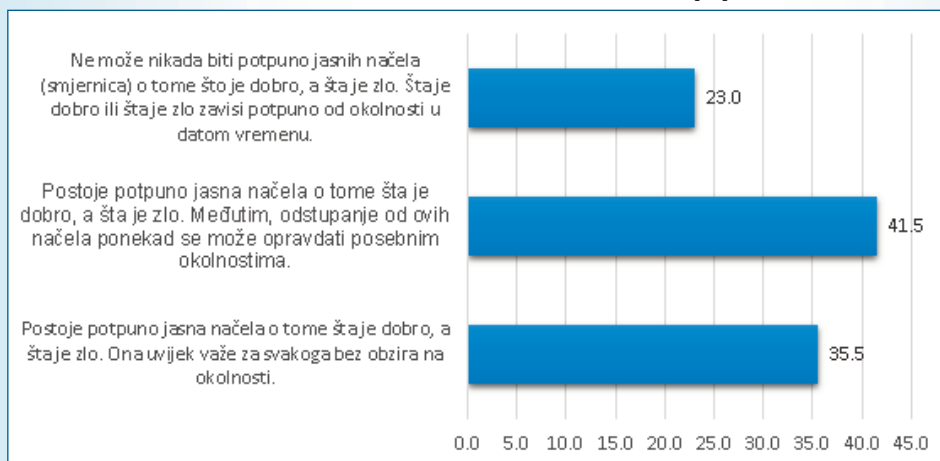
Ukoliko se procjena sreće analizira po kategorijama starosti (grafikon 7), podaci ukazuju da su mlađi ispitanici 'srećniji' od onih koji su srednjih i poznijih godina.

Grafikon 7: Veoma srećni u odnosu na godine starosti

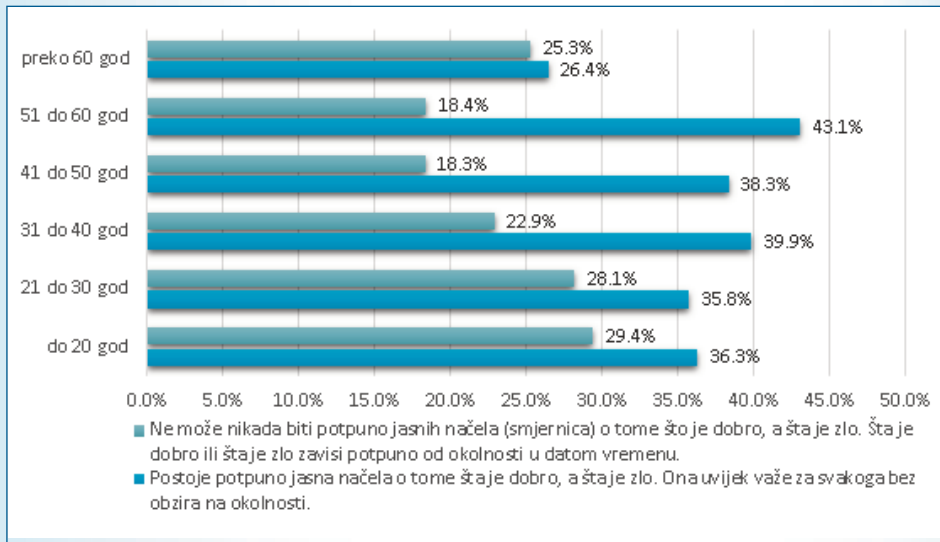
Nakon opštih pitanja koja su uvodnog karaktera, sljedeći segment istraživanja obuhvatio je neke standardne stavove koji se mjere u istraživanjima ovog i sličnog tipa. Prvi aspekt koji smo mjerili u ovom pogledu jeste moralni relativizam. Ovaj koncept, teorijski, podrazumijeva percepciju o tome da li postoje univerzalne moralne norme, ili su pak ove norme relativne i zavise od okolnosti. Distribuciju odgovora na ovo pitanje možemo vidjeti u grafikonu 8. **Većina građana smatra da postoje jasna moralna načela o tome šta je dobro, a šta je zlo; dok je sa druge strane, svaki četvrti građanin pristalica moralnog relativizma.**

Grafikon 8: Moralni relativizam (%)

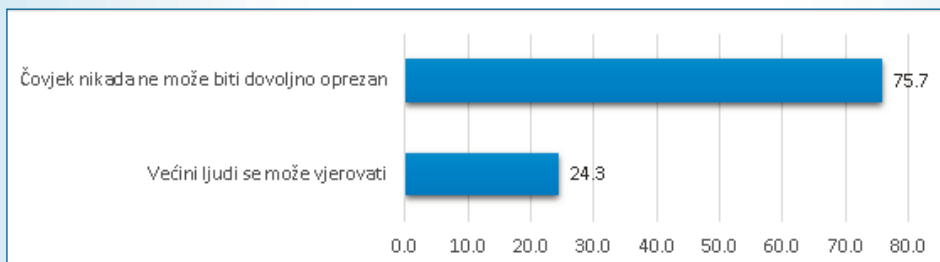
Ukoliko analiziramo moralni relativizam po kategorijama starosti, podaci ukazuju da su mlađi ispitanici u većoj mjeri pristalice stava da ne postoje univerzalne moralne norme, i da ove norme zavise od okolnosti.

Grafikon 9: Moralni relativizam po kategorijama starosti

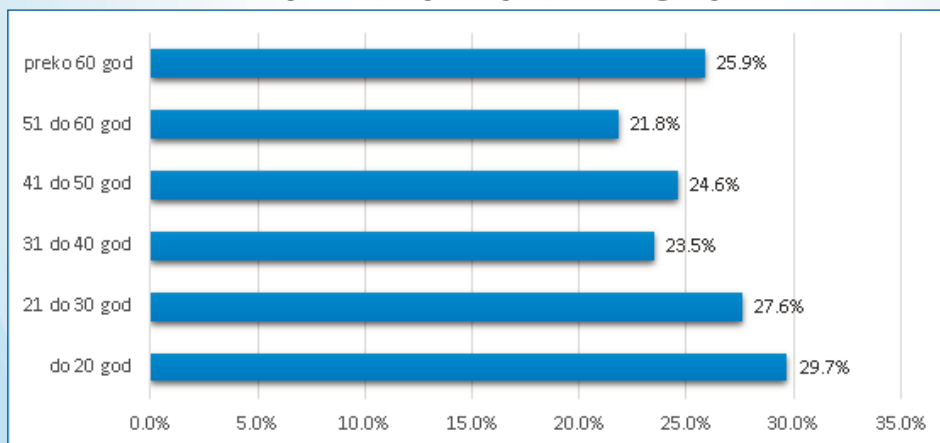
Jedno od pitanja u društvenim sredinama koje imaju post-konfliktno iskustvo jeste pitanje socijalnog povjerenja. Istraživanja pokazuju da u anemičnim društvima, naročito onima koji imaju traume iz skorije prošlosti, mjerimo sniženi nivo interpersonalnog povjerenja, a ovo je problem koji otežava i pomirenje i ukupno društveno funkcionisanje. Rezultati ovog istraživanja ukazuju da je nivo interpersonalnog povjerenja u Crnoj Gori na niskom nivou (grafikon 10).

Grafikon 10: Socijalno povjerenje (%)

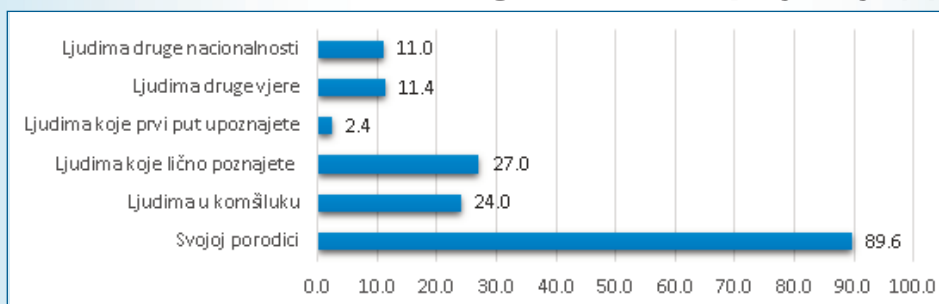
Ukoliko analiziramo podatke u odnosu na godine starosti, podaci ukazuju da mlađe ispitanike karakteriše viši nivo socijalnog povjerenja (grafikon 11).

Grafikon 11: Socijalno povjerenje po kategorijama starosti

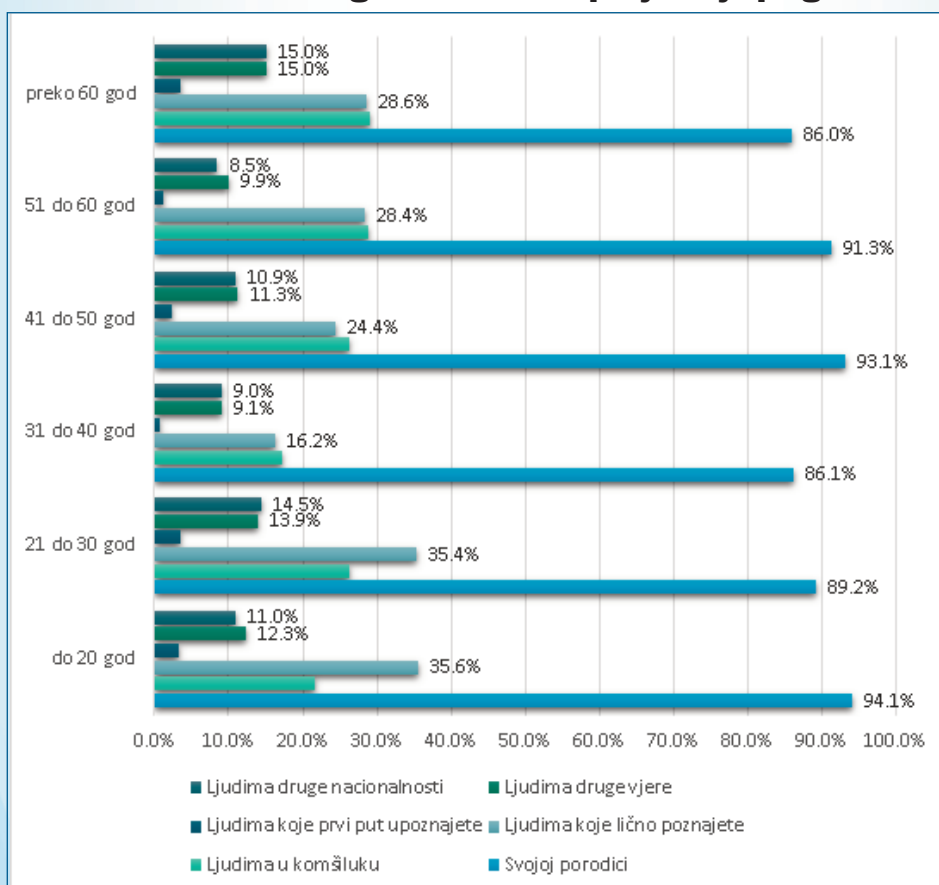
U teoriji o socijalnom kapitalu razlikuje se tzv. partikularizovano povjerenje, tj. povjerenje u ljude koje poznajemo i generalizovano povjerenje, odnosno povjerenje u ljude koje ne poznajemo. Stoga smo mi u istraživanju željeli da izmjerimo obje dimenzije povjerenja (grafikon 12). Podaci ukazuju da je u Crnoj Gori veoma visok nivo povjerenja samo kada je riječ o povjerenju u ljude iz neposrednog porodičnog okruženja. U odnosu na sve ostale kategorije nivo povjerenja je srazmjerno nizak, a naročito je nizak u odnosu na ljude koje prvi put upoznajemo. Podatak koji zabrinjava jeste nizak nivo povjerenja odnosu na ljude koji pripadaju drugoj vjeri i drugoj naciji.

Grafikon 12: Partikularizovano i generalizovano povjerenje (%)

Analiza podataka o različitim kategorijama socijalnog povjerenja u odnosu na godine starosti (grafikon 13) ukazuje da najstariji građani (peko 60 godina) iskazuju najviši nivo povjerenja. Kada se uporede ostale kategorije, mlađi ispitanici iskazuju viši nivo povjerenja u odnosu na ostale starosne kategorije.

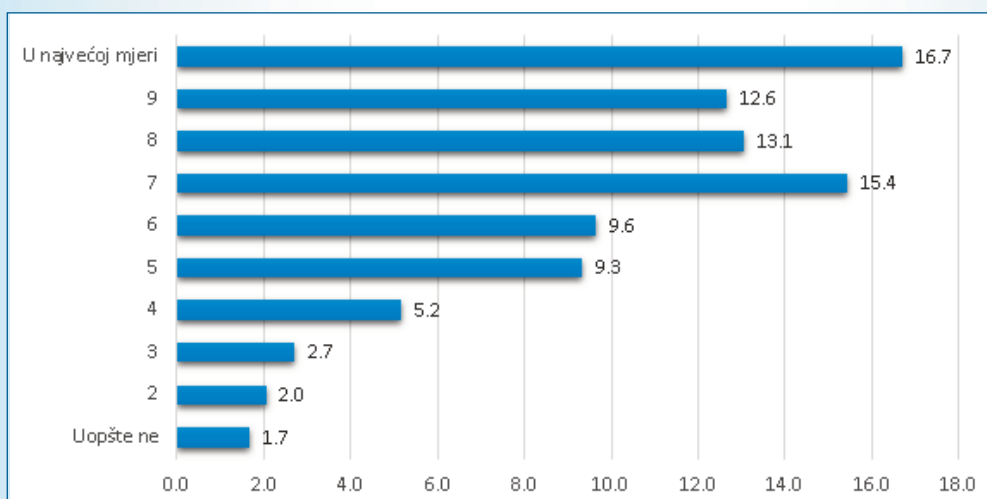
Grafikon 13: Partikularizovano i generalizovano povjerenje po godinama starosti

Jedan od koncepata koji može biti veoma zanimljiv u ovom istraživanju jeste lokus kontrole. Ovo je psihološki koncept koji podrazumijeva uvjerenje o tome da li je naš život u našim rukama, ili pak uvjerenje da mi kao pojedinci u maloj mjeri možemo kontrolisati vlastiti život, odnosno, da su stvari koje nam se događaju rezultat djelovanja nekih spoljnih i 'viših' sila. Teorijski, uvjerenje da stvari u životu zavise od nas indikator su konsolidovanog društva i naglašenog građanskog individualizma, dok uvjerenje da više sile upravljaju našim životom najčešće jesu rezultat teških društvenih okolnosti i drugih društvenih uticaja.

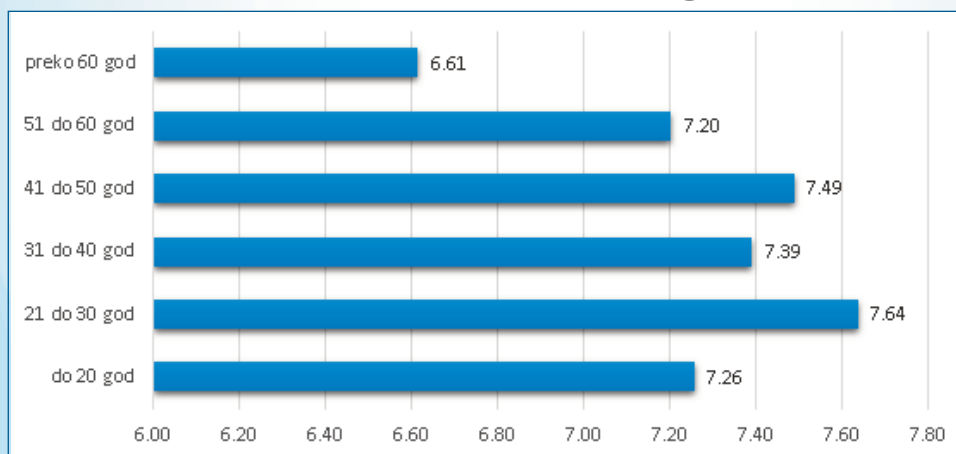
Za nas je ovo pitanje važno stoga što je Crna Gora bila pogođena ratom 90-ih, kao i usljed činjenice da je ekonomska kriza konstantno prisutna u posljednjih nekoliko decenija. Lokus kontrole se mjeri desetostepenom ordinalnom skalom, a podaci su prikazani u grafikonu 13. **Podaci ukazuju da u velikoj mjeri građani Crne Gore imaju pozitivan lokus kontrole.** Na skali od 1 do 10, gdje visoke vrijednosti odgovaraju progresivnom lokusu kontrole, aritmetička sredina je 7.15, a medijana 7.

Grafikon 14: Lokus kontrole

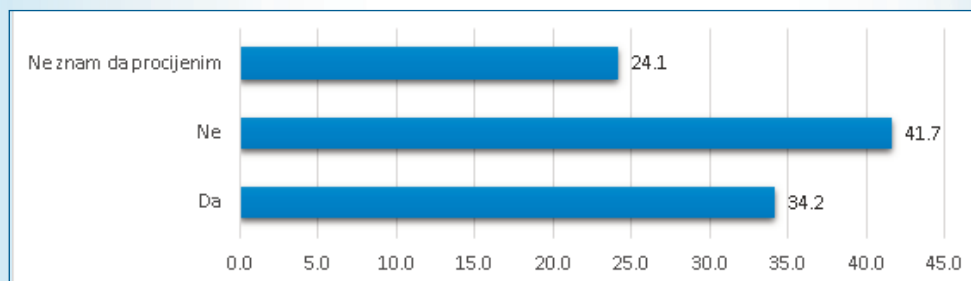
No, ključni je podatak, kada je lokusu kontrole riječ, razlika između generacija. Podaci ukazuju da **populacija između 21 i 30 godina imaju najviši lokus kontrole, a najstarija generacija najniži.** Dakle, u principu može se reći da **mlađi više vjeruju da je njihov život u njihovim rukama nego što je to slučaj sa starijim građanima Crne Gore.**

Grafikon 15: Lokus kontrole u odnosu na godine starosti

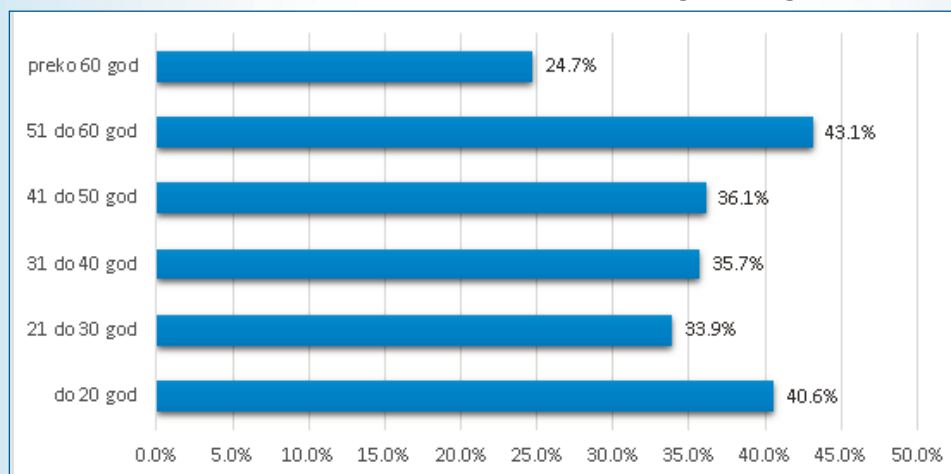
Sljedeće pitanje bilo je eksplicitno postavljeno na sljedeći način: Svi se, naravno, nadamo da neće biti više ratova. Ipak, ukoliko bi do toga došlo, da li biste bili spremni da se borite za svoju zemlju? Rezultati su prikazani u grafikonu 15. Podaci ukazuju da je **značajno veći broj građana koji nisu spremni da se bore za svoju zemlju, u odnosu na one koji iskazuju spremnost.**

Grafikon 16: Spremnost da se bore za svoju zemlju (%)

Kada podatak o spremnosti analiziramo u odnosu na godine ispitanika (grafikon 16), podatak je interesantan jer ukazuju da su **najmlađi, te oni koji su između 51 i 60 godina starosti najspremniji da se bore za svoju zemlju.** Podatak, dalje, ukazuje da sa izuzetkom kategorije od 51 do 60 godine bilježimo negativan linearni trend, te da oni koji su najstariji iskazuju najniži novi spremnosti.

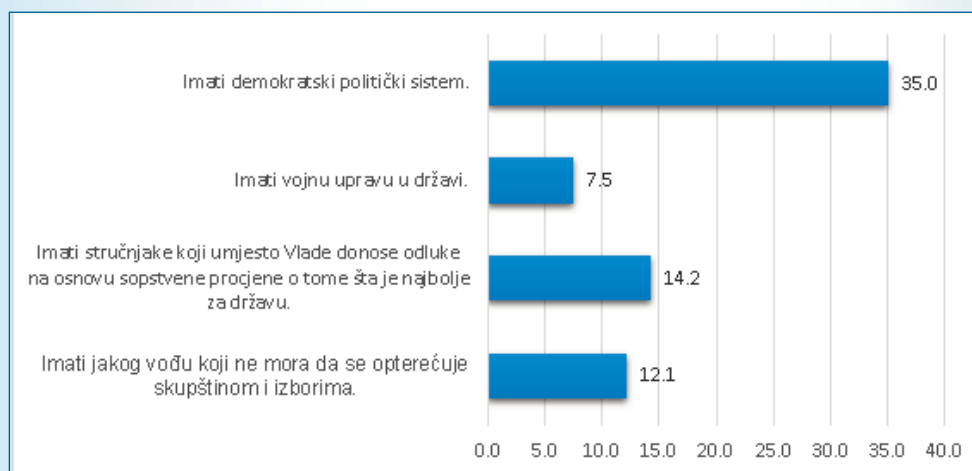
Grafikon 17: Spremnost da se bore za svoju zemlju (%)

U sljedećem pitanju mjerili smo preferenciju građana Crne Gore u odnosu na različite tipove političkog sistema. U grafikonu 17 prikazan je procenat građana koji kažu za navedene tipove vladavine da su 'veoma dobri'. Odgovori ukazuju da građani u najvećoj mjeri preferiraju demokratski politički sistem³, ali svakako treba notifikovati relativno visoke procenat preferencije ostalih tipova političkog sistema. Naime, **preko 14% građana preferira ekspertsku vladu, uz 12,1% odnih koji preferiraju neku vrstu autoritarnog političkog sistema.** Čak i procenat onih koji **prefereiraju militarističku vlast (7.5%),** se ne smije tretirati kao beznačajan.

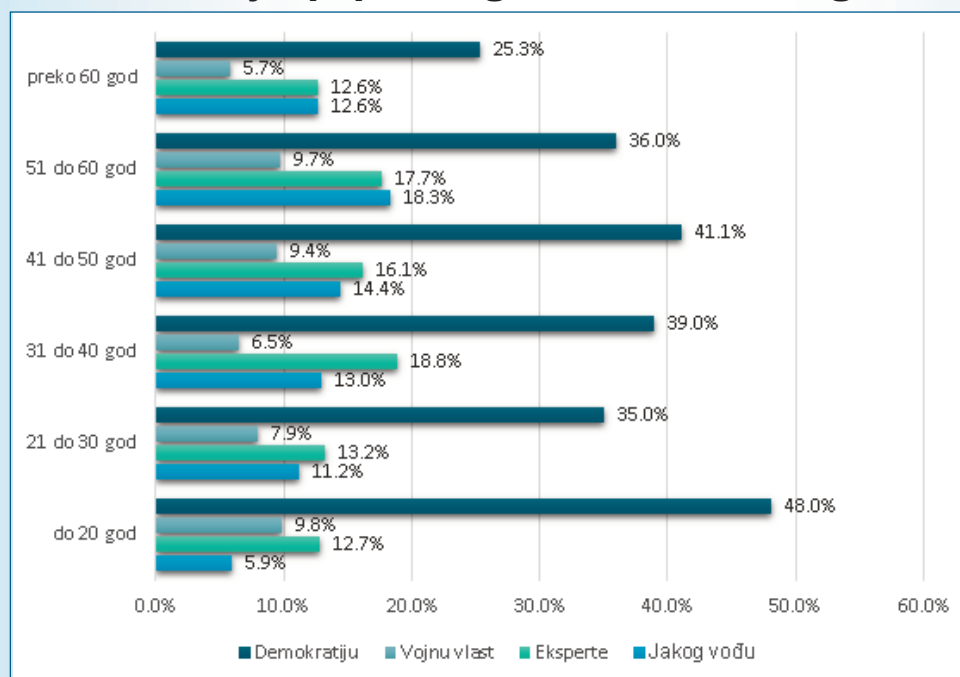
³ Pri čemu nećemo na ovom mjestu raspravljati na koji način oni razumiju 'demokratiju'.

Grafikon 18: Preferencija tipa političkog sistema (%)

Opet, ključni podatak u ovom pogledu jeste preferencija tipa političkog sistema u odnosu na različite starosne kategorije (grafikon 18). Iako, preferencija demokratije ima najviše vrijednosti u svim kategorijama starosti, valja uočiti određene razlike. Ključno je da najmlađi u značajno većoj mjeri preferiraju demokratiju, a u manjoj mjeri sve ostale tipove vlasti u odnosu na starije kategorije.

Grafikon 19: Preferencija tipa političkog sistema u odnosu na godine starosti

V SJEĆANJA NA RATOVE 90-IH

U dosadašnjem prikazu rezultata istraživanja riječi je bilo o generalno, ali svakako važnim socijalnim i političkim indikatorima koji predstavljaju važan set informacija kada je riječ o stavovima o ratovima na prostoru bivše Jugoslavije. U narednom dijelu istraživanja bavili smo se ključnim pitanjima koja se tiču ratova 90-ih i njihovim posljedicama.

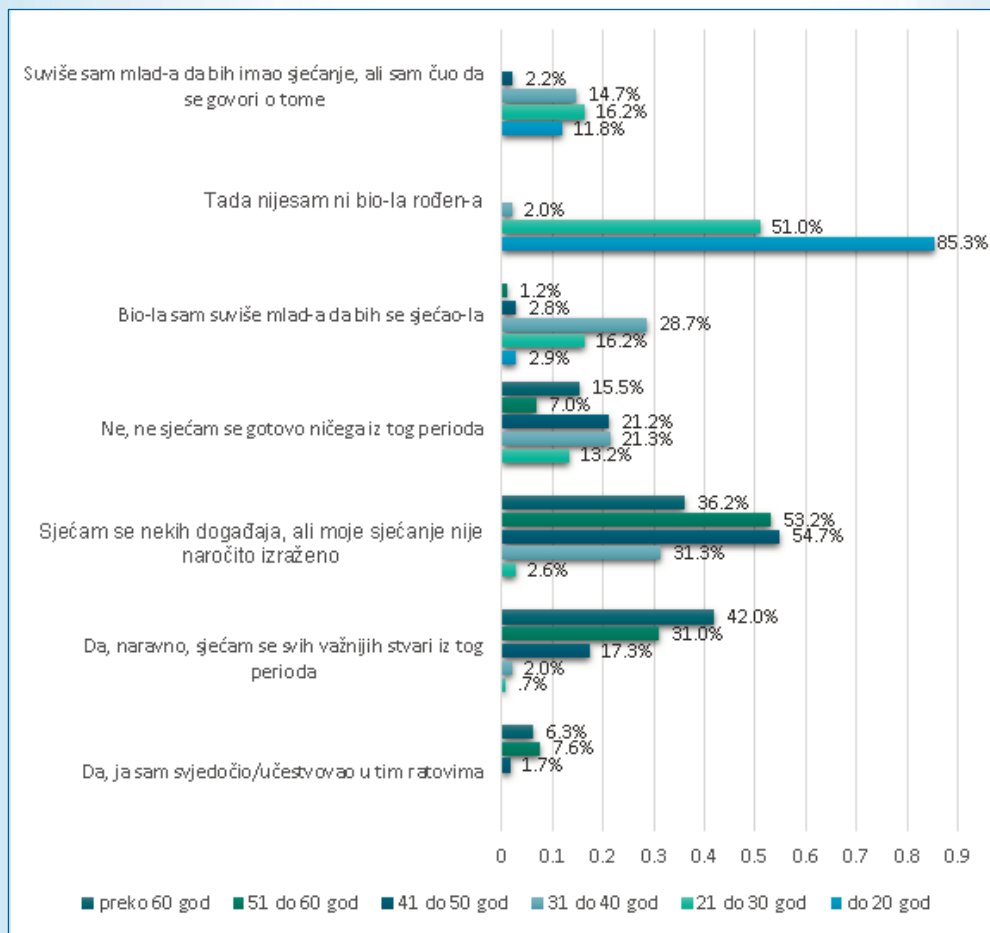
Prvo pitanje koje smo u ovom setu postavili ispitanicima ticalo se samog sjećanja na ratove koji su pratili raspad bivše Jugoslavije (grafikon 19). Podaci pokazuju da **više od polovine građana imaju viši ili niži nivo sjećanja na te događaje, pri čemu je veoma mali broj prijavio učestvovanje u tim događajima.**

Grafikon 20: Sjećanje na ratove 90-ih (%)

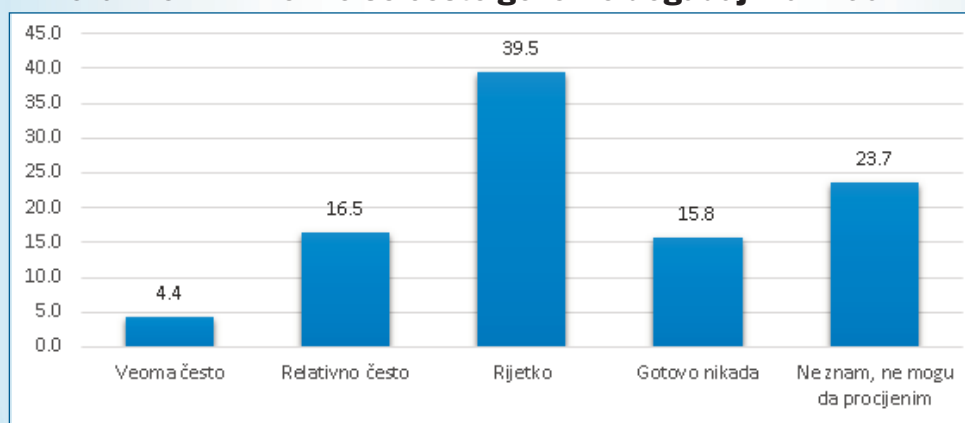
Analiza podataka po godinama starosti s obzirom na ovaj indikator (grafikon 20) je intuitivna i nema naročitu vrijednost, s obzirom da je razumljivo da se stariji sjećaju u većoj mjeri nego mlađi. Jedini interesantan podatak jeste da **6,6% ispitanika tvrdi da su bili mladi, ali da su čuli da se govori o ovim događajima.**

Grafikon 21: Sjećanje na ratove 90-ih u odnosu na godine starosti

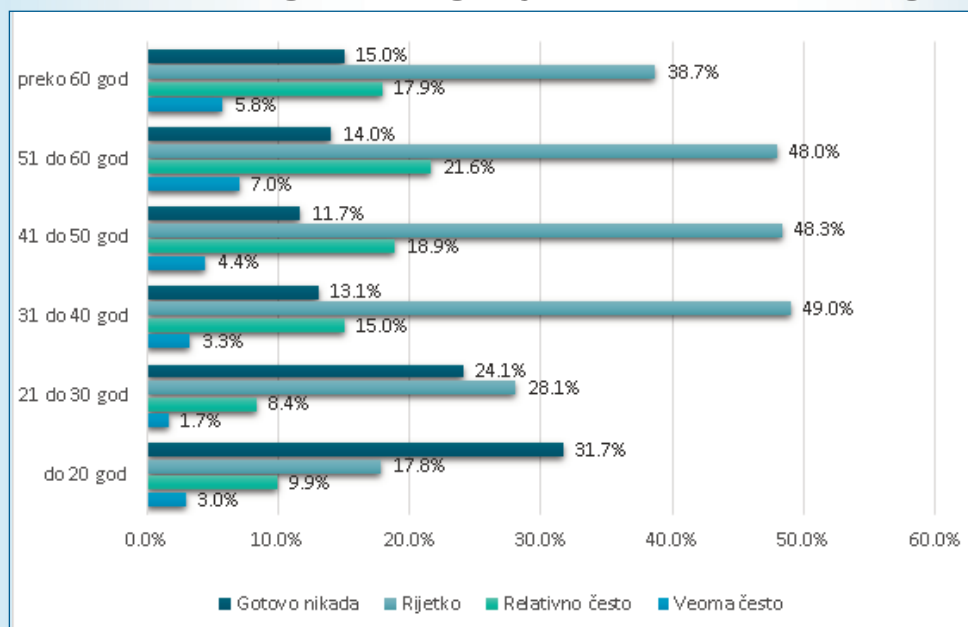
Nadalje, relativno mali broj ispitanika smatra da se učestalo danas govori o događajima iz 90-ih (grafikon 21), tačnije, najveći je broj onih koji kažu da se o tome rijetko govori.

Grafikon 22: Koliko se često govori o događajima iz 90-ih

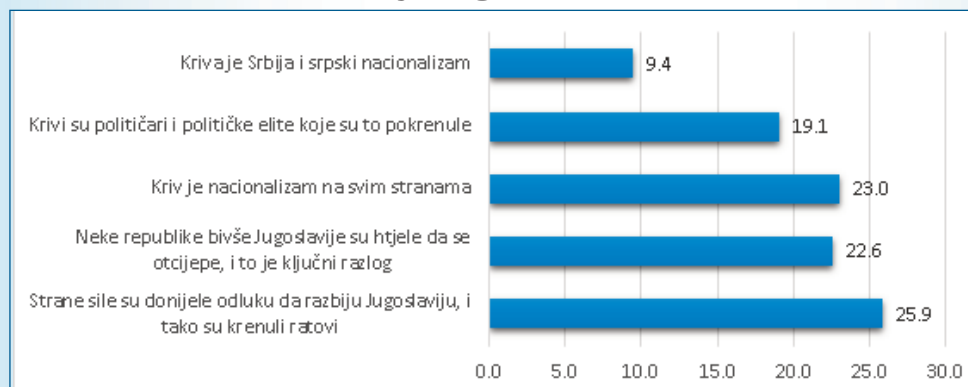
Interesantan je podatak o procjeni učestalosti razgovora na temu ratova 90-ih u odnosu na godine starosti (grafikon 22). Naime, podatak ukazuje da najmlađi procjenjuju da se rjeđe govori o ovoj temi u odnosu na starije.

Grafikon 23: Koliko se često govori o događajima iz 90-ih u odnosu na godine starosti

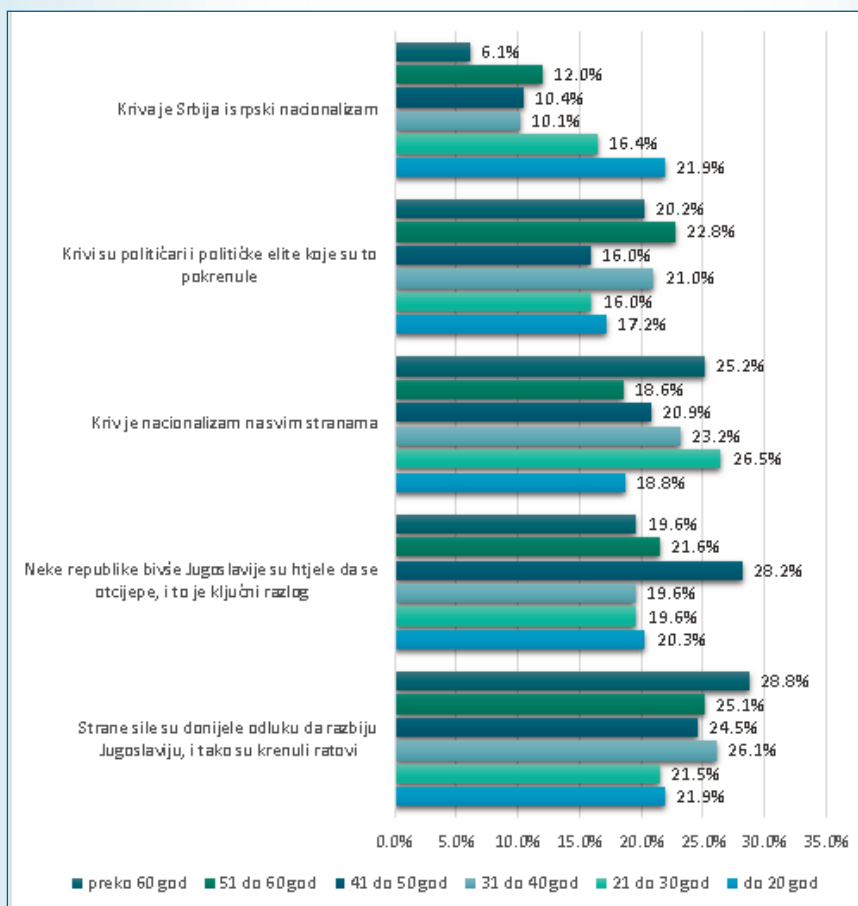
Sljedećim pitanjem željeli smo da identifikujemo ko je po mišljenju građana odgovoran za dešavanja i sukobe 90-ih (grafikon 23). Može se reći da je distribucija prilično ujednačena, osim kada je riječ o Srbiji i srpskom nacionalizmu kao krivcu za ratne sukobe. Dakle, **najmanji broj građana Crne Gore krivi Srbiju i srpski nacionalizam. Svaki četvrti krivi strane sile, a nešto manji broj smatra odgovornim nacionalizam na svim stranama i republike koje su htjele da se otcijepi od Jugoslavije. Svaki peti građanin smatra da su odgovorne političke elite koje su pokrenule ratove.**

Grafikon 24: Ko je odgovoran za ratove 90-ih

Distribucija odgovora u odnosu na godine starosti (grafikon 24) ukazuje na nekoliko interesantnih nalaza. Ključni je da **mlađi od 20 godina kao ključnog krivca vide Srbiju i srpski nacionalizam, tačnije, Srbija je jednako kriva, po mišljenju ove populacije, kao i strane sile koje su htjele da razbiju Jugoslaviju. Podatak je veoma zanimljiv jer krivljenje Srbije i srpskog nacionalizma linearno raste kako se smanjuje broj godina ispitanika. Drugim riječima, kako vrijeme prolazi, sve je veći broj mladih koji krive Srbiju i srpski nacionalizam za ratove 90-ih.**

Grafikon 25: Ko je odgovoran za ratove 90-ih u odnosu na godine starosti

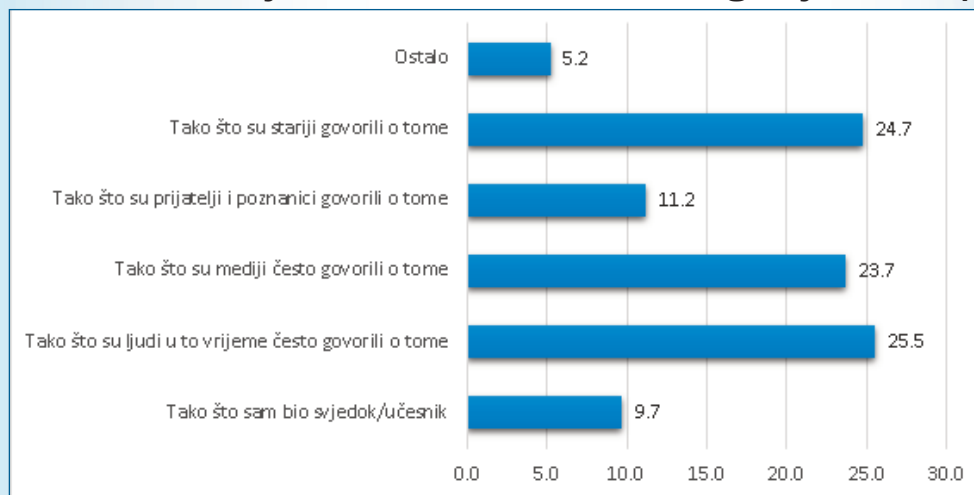
Kada je riječ o konkretnim događajima i sjećanjima na te događaje, rezultate istraživanja prikazujemo u tabeli 1. Ukoliko isključimo mali broj ispitanika koji su imali lična iskustva sa ovim događajima, možemo vidjeti da se **veliki broj građana jasno sjeća slučaja 'Dubrovnik'**, značajan broj slučaja **'Štrpci'**, i nešto manji broj ostalih slučajeva. No, valja reći da je veoma veliki broj građana, koji je čuo za sve ove događaje, ali ističe da nema dovoljno informacija o tim događajima.

Tabela 1: Sjećanja na događaje 90-ih (%)

	Ja sam svjedok/učesnik tog događaja	Sjećam se jasno tog događaja	Čuo sam za taj događaj, ali nemam detaljnih informacija	Ne sjećam se tog događaja	Bio-la sam suviše mlad u to vrijeme	Tada nijesam bio-la rođen	Suviše sam mlad da bih imao sjećanje, ali sam čuo da se govori o tome
Slučaj Dubrovnik	2,5	36,9	29,6	6,6	5,1	13,6	5,9
Slučaj Bukovica	0,3	19,9	34,3	19,3	5,2	15,0	6,0
Slučaj Morinj	0,2	18,2	30,6	24,3	5,7	14,8	6,2
Slučaj Štrpci	0,3	25,5	31,9	16,6	5,4	14,7	5,6
Kaluđerski laz	0,2	16,7	25,8	31,0	6,0	14,3	5,9
Slučaj Klupuh	0,2	7,4	19,7	45,8	5,9	14,9	6,2

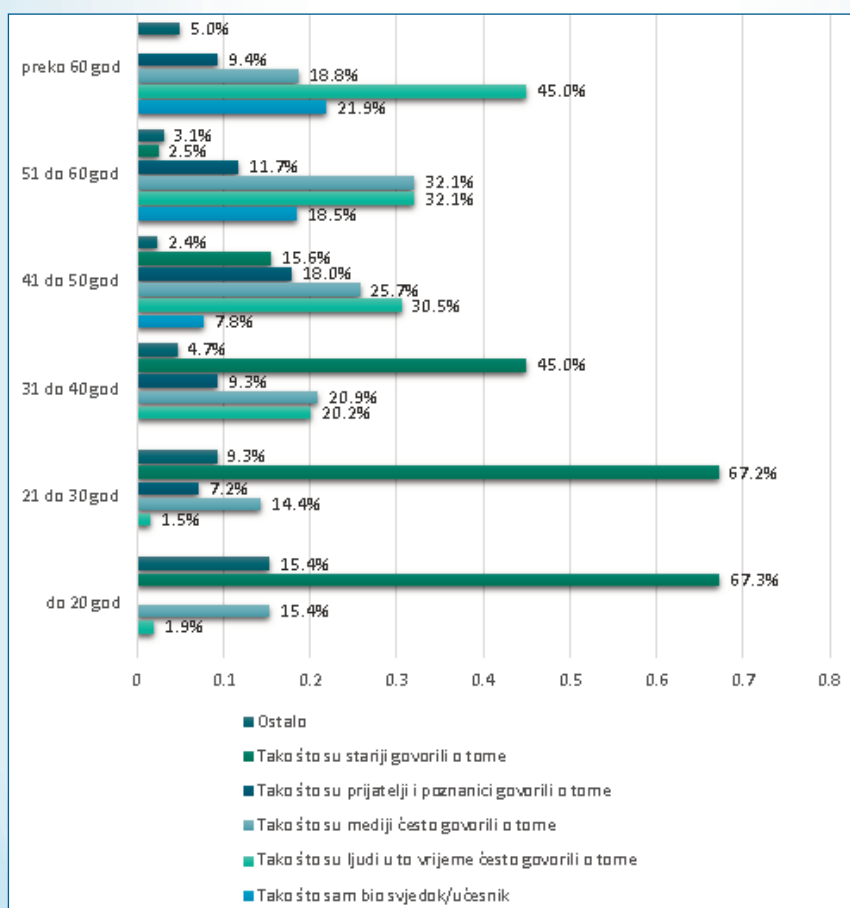
Upitani kako su čuli za navedene događaje 90-ih, prilično ujednačeno građani imaju tri izvora informisanja, i to su: stariji koji su o tome govorili, drugi ljudi koji su o tome govorili, te mediji. Valja notifikovati da je kumulativno svaki deseti građanin imao lična iskustva sa navedenim događajima, i to mu/joj je ključni izvor informisanja.

Grafikon 26: Na koji način su čuli o navedenim događajima 90-ih (%)

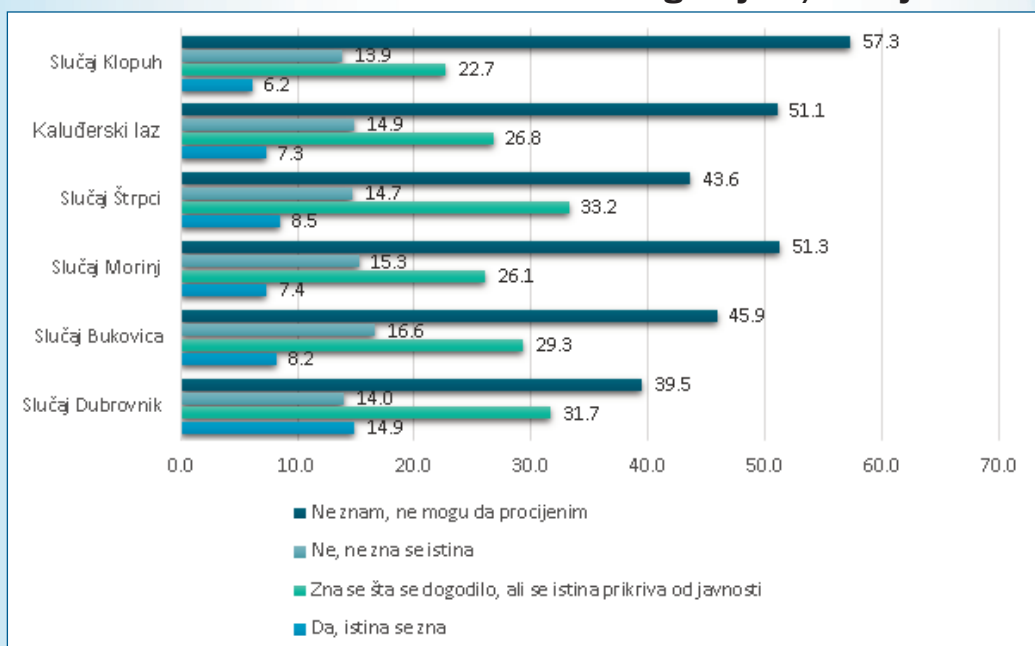
Podatak u grafikonu 26 nam govori o tome da su mladi u značajnoj mjeri informisani o događajima 90-ih, u značajno većoj mjeri informisani na osnovu priča starijih nego što su im mediji služili kao izvor informacija. Drugim riječima, neformalna komunikacija je ključni kanal za informisanje mladih o događajima 90-ih, a ne mediji.

Grafikon 27: Na koji način su čuli o navedenim događajima 90-ih u odnosu na godine starosti

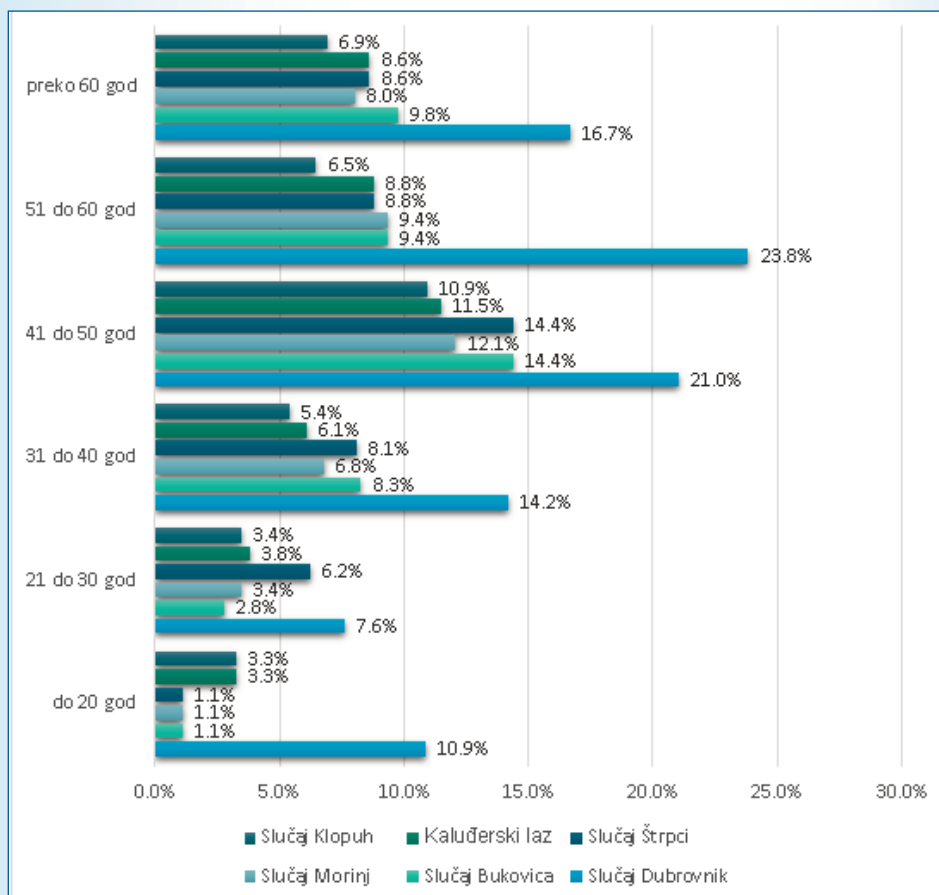
Sledeće pitanje je bilo eksplicitno, i ticalo se procjene građana Crne Gore da li se zna istina o slučajevima iz 90-ih (grafikon 27). Najveći broj građana nije mogao da procijeni da li se zna istina. Sa druge strane relativno mali procenat građana smatra da se zna istina, i taj procenat se kreće od 6,2% za slučaj Klopuh do 14,9% za slučaj Dubrovnik. Značajno veći procenat smatra da se zna šta se dogodilo, ali da se istina skriva od javnosti, i taj procenat varira od 22,7% za slučaj Klopuh do 33,2% za slučaj Štrpci. Komparativno, relativno mali procenat smatra da se o ovim slučajevima ne zna istina, i ovaj procenat se kreće od 14% za slučaj Dubrovnik do 16,6% za slučaj Bukovica.

Grafikon 28: Da li se zna istina o navedenim događajima/slučajevima 90-ih

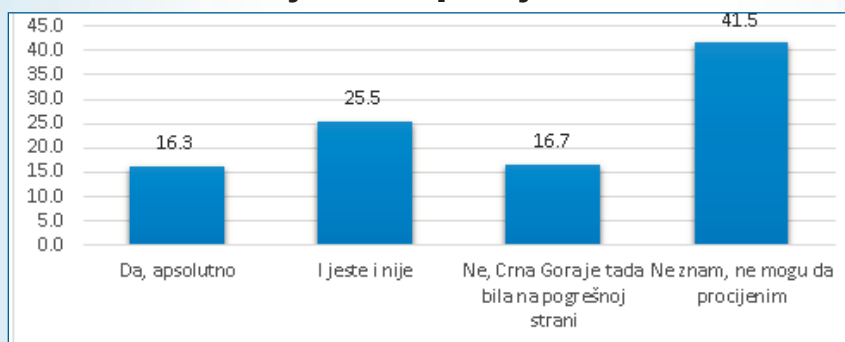
U grafikonu 28 dajemo prikaz onih koji smatraju da se ZNA istina o navedenim događajima u odnosu na različite starosne kategorije. Interesantno je da u kategoriji od 41 do 50 godina starosti identifikujemo najveći broj ispitanika koji smatraju da se zna istina o ovim slučajevima. No, generalno, značajno su niži procenti mlađih kategorija u pogledu procjene da se zna istina o ovim događajima, u poređenju sa starijim kategorijama.

Grafikon 29: Zna se istina o navedenim događajima/slučajevima 90-ih po starosnim grupama

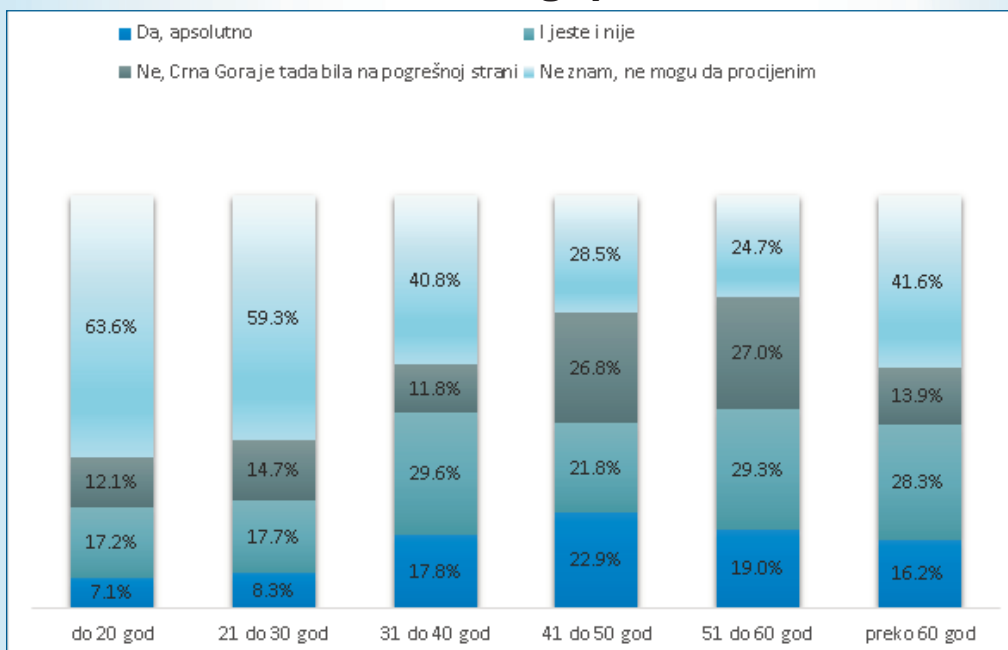
Naredno pitanje je veoma značajno sa stanovišta promijenjenih istorijskih okolnosti, kao i političke orijentacije političke elite u Crnoj Gori u posljednje tri decenije. Pitanje je podrazumijevalo procjenu građana o tome da li je Crna Gora bila na pravoj strani u ratovima 90-ih (grafikon 29). Najveći broj građana, na osnovu podataka, nije u stanju da procijeni, ali je interesantno da je ujednačen broj onih koji smatraju da je Crna Gora bila na pravoj strani i onih koji smatraju da je Crna Gora bila na pogrešnoj strani, i ova komparacija, zapravo, pokazuje i dalje postojeće duboke političke podjele koje postoje u društvu.

Grafikon 30: Crna Gora je bila na pravoj strani tokom ratova 90-ih

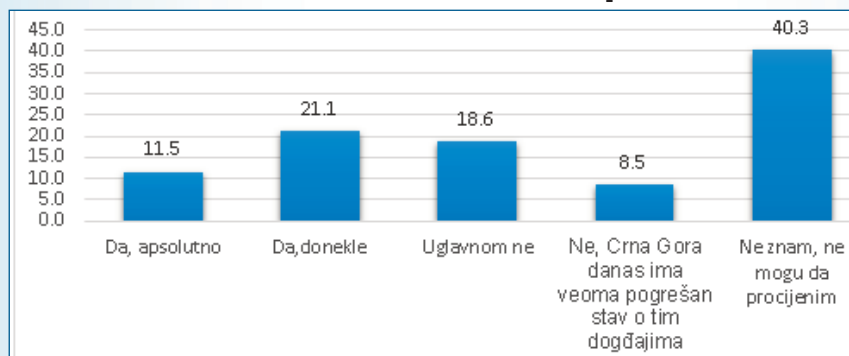
U grafikonu 30 dajemo prikaz procjene o tome da li je Crna Gora u događanjima 90-ih bila na pravoj strani u odnosu na sve starosne kategorije. Podatak je kristalno jasan i on ukazuje da mlađe populacije u manjoj mjeri mogu to da procijene, ali, što je još važnije, značajno je manji broj građana u mlađim kategorijama koji smatraju da je Crna Gora bila na pravoj strani u odnosu na referentan broj starijih građana.

Grafikon 31: Crna Gora je bila na pravoj strani tokom ratova 90-ih u odnosu na starosne grupe

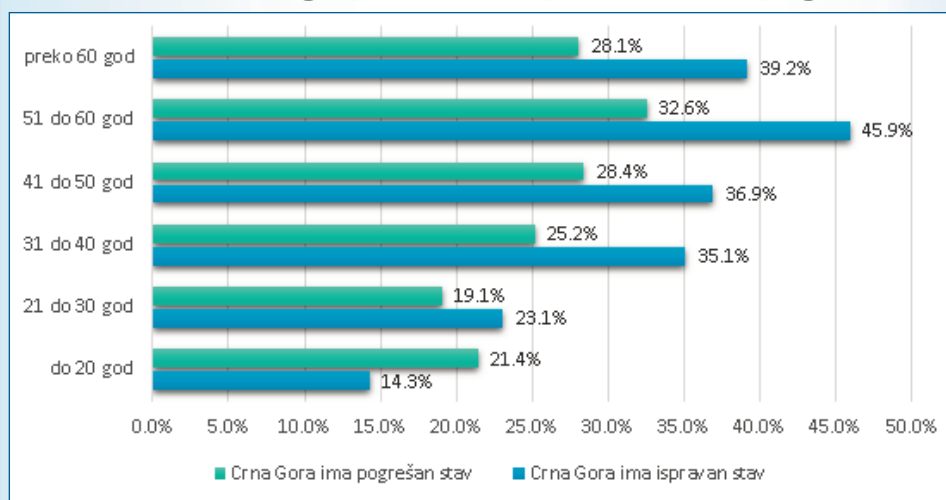
Sljedeće pitanje u istraživanju indikativno je i povezano sa prethodnim, a tiče se procjene građana o tome da li Crna Gora kao država danas ima ispravan stav o ratovima 90-ih (grafikon 31). Opet, najveći broj građana nije u stanju da procijeni. Takođe, interesantno je da je nešto veći broj građana koji smatra da Crna Gora danas ima ispravan stav u odnosu na referentan broj onih koji kažu da to nije slučaj.

Grafikon 32: Da li Crna Gora kao država danas ima ispravan stav o ratovima 90-ih

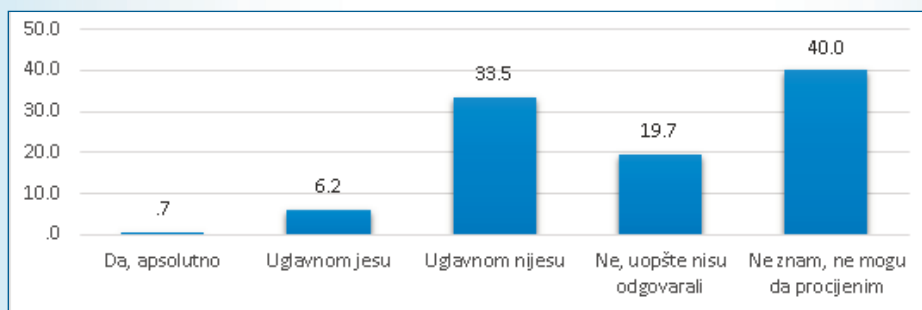
Iz analitičkih razloga, a iz razloga jednostavnije komparacije, pregled odgovora građana o stavu Crne Gore danas o 90-im, sumirali smo sve one koji smatraju na dva stepena da Crna Gora ima ispravan stav, i onih koji smatraju da ima pogrešan stav. Ovo iz razloga jasne slike o stavovima građana koji pripadaju različitim starosnim kategorijama o ovom pitanju. Podaci su interesantni, i pokazuju da većina ispitanika u najmlađoj kategoriji smatra da Crna Gora danas ima pogrešan stav u poređenju sa referentnim brojem ispitanika u ovoj kategoriji koji smatraju da Crna Gora ima ispravan stav. U svim ostalim kategorijama starosti, međutim, veći je broj onih koji smatraju da Crna Gora ima ispravan stav u odnosu na referentan broj onih koji smatraju da ima pogrešan stav (grafikon 32).

Grafikon 33: Da li Crna Gora kao država danas ima ispravan stav o ratovima 90-ih u odnosu na starosne grupe - % SUM ispravan versus pogrešan stav

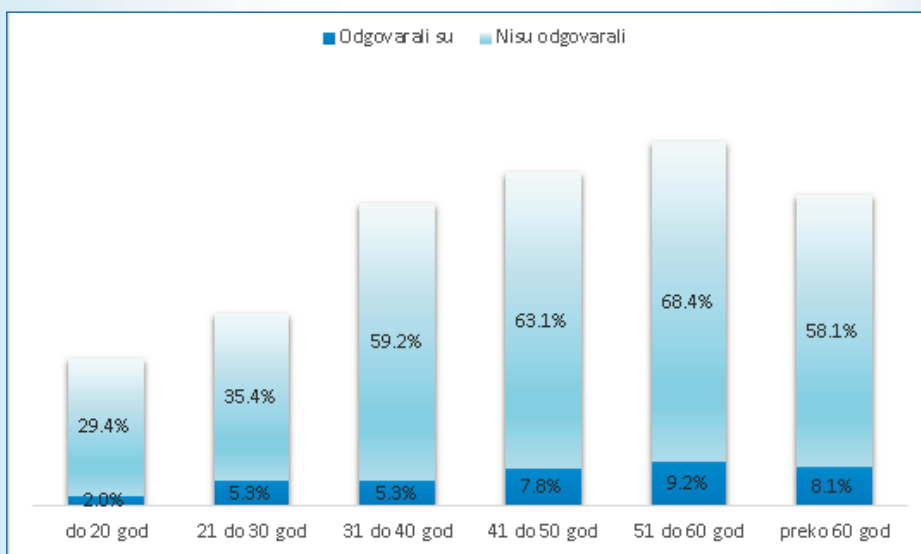
Narednim pitanjem u istraživanju pitali smo građane da li su po njihovom mišljenju krivci za događaje iz 90-ih pravedno odgovarali za ono što su učinili (grafikon 33). **Opet, najveći broj građana nije u stanju da procijeni, ali trećina građana smatra da krivci uglavnom nisu odgovarali, uz svakog petog građanina koji smatra da uopšte nisu odgovarali.** Sa druge strane, kumulativan procenat onih koji smatraju da su krivci odgovarali za ono što su učinili je ispod 7%. Dakle, nema sumnje da značajna većina građana smatra da oni koji su odgovorni za događaje iz 90-ih nisu odgovarali za ono što su učinili.

Grafikon 34: Da li su krivci za događaje iz 90-ih odgovarali za stvari koje su učinili (%)

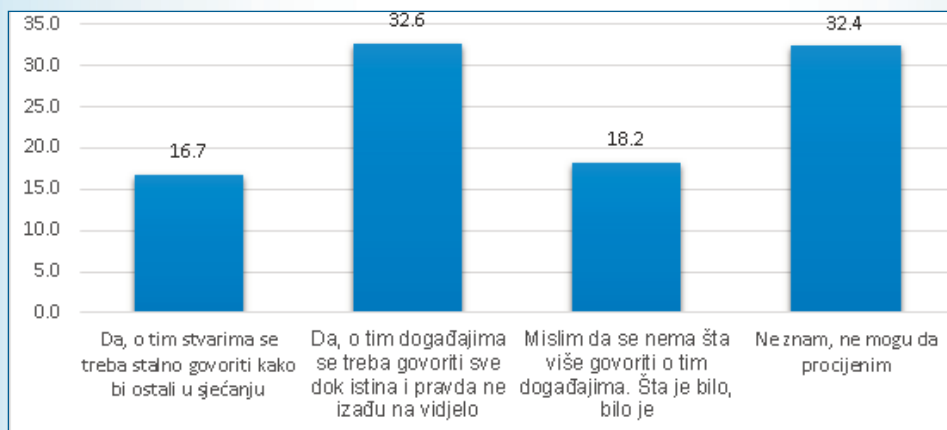
Podaci u grafikonu 34 predstavljaju sumirane odgovora ispitanika po svim kategorijama kada je riječ o odgovornosti za događaje iz 90-ih. Podaci ukazuju da je u svim starosnim kategorijama drastično više onih koji smatraju da krivci nisu odgovarali.

Grafikon 35: Da li su krivci za događaje iz 90-ih odgovarali za stvari koje su učinili u odnosu na starosne grupe: sume odgovarali su versus nisu odgovarali.

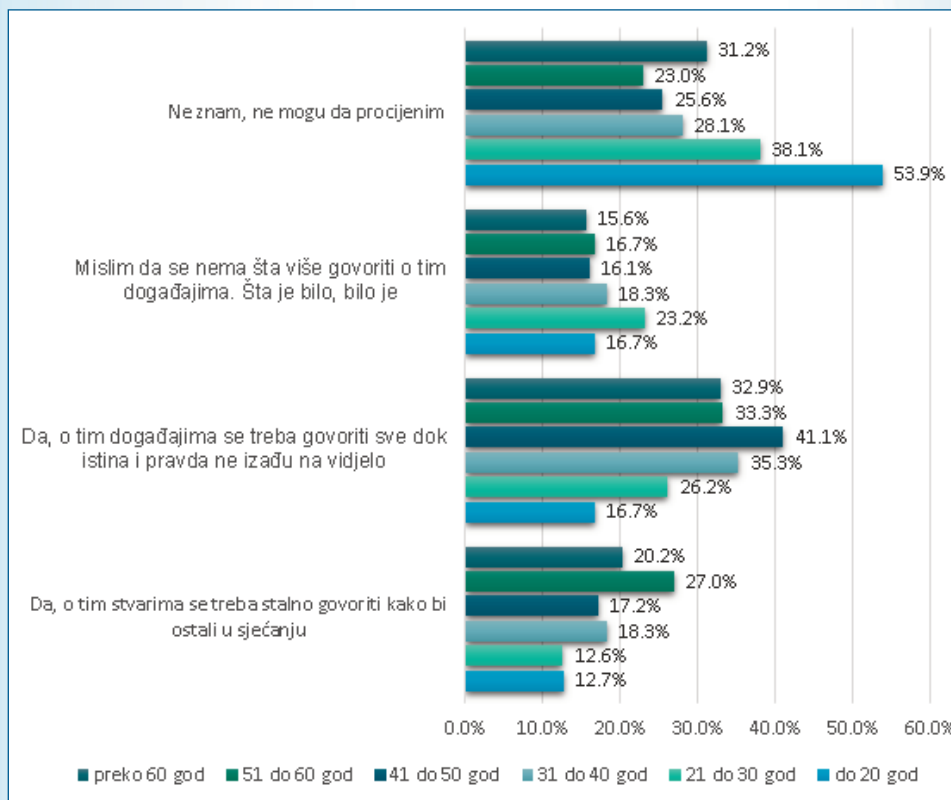
U istraživanju je uslijedilo pitanje o tome da li i danas treba govoriti o neprijatnim događajima iz 90-ih (grafikon 35). Podaci ukazuju, najprije, da **svaki treći građanin Cene Gore nije u stanju da procijeni da li treba govoriti o ovim pitanjima**. Komparativno, kada se analiziraju oni koji imaju stav, najveći je broj onih koji smatraju da o tim događajima treba govoriti sve dok se ne sazna istina. Dodatno, gotovo 17% građana smatra da bi se moralo govoriti o tim događajima, kako bi ostalo u sjećanju ono što se dogodilo, dok nešto ispod 19% smatra da o ovim događajima ne treba da se govori.

Grafikon 36: Da li danas treba govoriti o događajima iz 90-ih

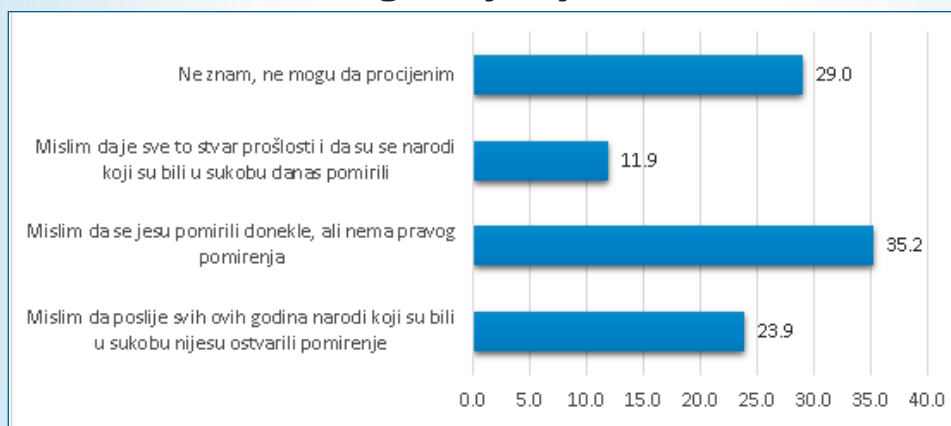
U koliko ovaj podatak analiziramo sa stanovišta različitih starosnih grupa (grafikon 36), podaci ukazuju da **mlađe kategorije populacije u značajno manjoj mjeri smatraju da o ovim događajima treba govoriti u odnosu na starije građane**.

Grafikon 37: Da li danas treba govoriti o događajima iz 90-ih u odnosu na starosne grupe

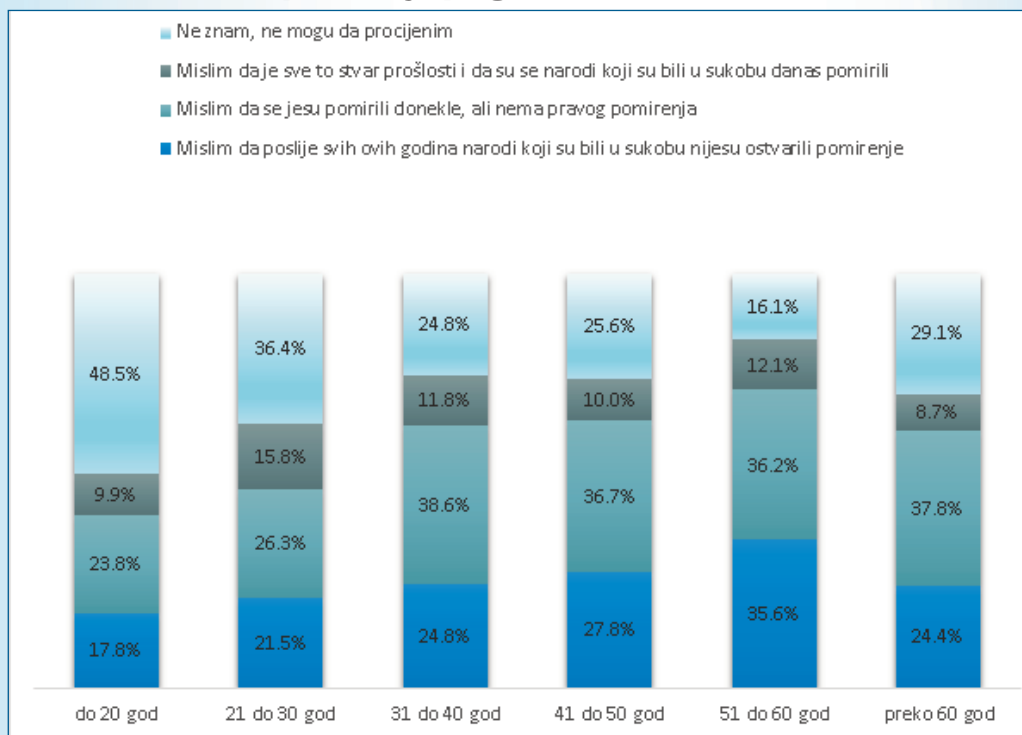
Posebno važno pitanje u istaživanju tiče se procjene građana Crne Gore o tome da li je ostvareno pomirenje između naroda u bivšoj Jugoslaviji (grafikon 37). Rezultati ukazuju da su mišljenja o ovom pitanju podijeljena. Najprije, nešto manje od 30% građana nije u stanju da procijeni da li je došlo do pomirenja. Kada se uporede oni koji imaju stav, preko 35% građana smatra da je pomirenje 'donekle' ostvareno, ali da nema pravog pomirenja. Sa druge strane, kada se uporede dva pola, značajno je veći broj onih koji smatraju da nema pomirenja, u odnosu na broj onih koji smatraju da je pomirenje ostvareno, tačnije, svaki četvrti građanin smatra da pomirenje nije ostvareno, a tek nešto više od svakog desetog da je pomirenje ostvareno.

Grafikon 38: Da li su narodi bivše Jugoslavije koji su bili u sukobu ostvarili pomirenje

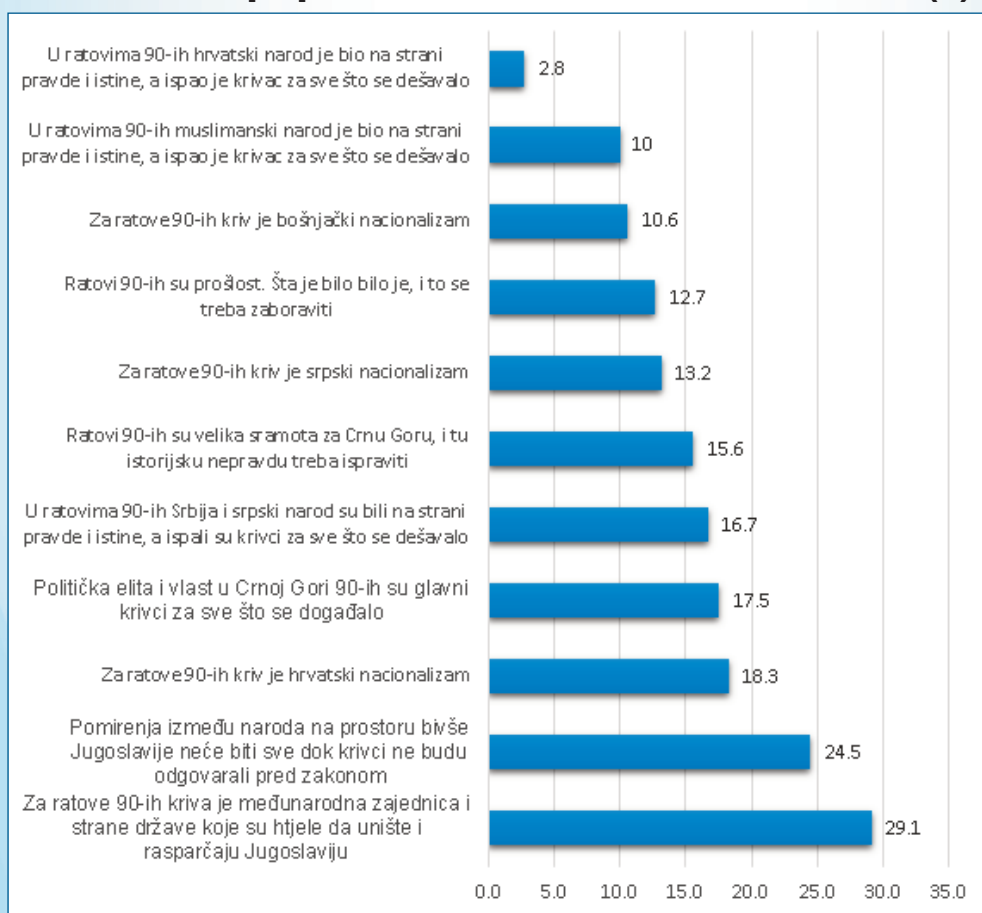
Kada se stav o pomirenju analizira sa stanovišta kategorizacije građana po starosnim grupama (grafikon 38) indikativno je da mlađe kategorije populacije u značajno većoj mjeri nisu u stanju da procijene, a proporcionalno, njihov stav je podijeljen i manje-više odgovara stavovima ostalih starosnih kategorija.

Grafikon 39: Da li su narodi bivše Jugoslavije koji su bili u sukobu ostvarili pomirenje po godinama starosti

Sastavni dio istraživanja bio je ispitivanje stavova četvorostepenom ljestvicom procjene (grafikon 39). Stavovi pokrivaju ona stanovišta koja su dominantna u javnom mnjenju, a sa dva stava sa kojima se građani Crne Gore u najvećoj mjeri saglasni jesu da je za ratove krajem 90-ih kriva međunarodna zajednica, kao i stav da pomirenja između naroda bivše Jugoslavije neće biti dok krivci ne budu odgovarali pred zakonom.

Grafikon 40: U potpunosti se slažu sa navedenim stavovima (%)

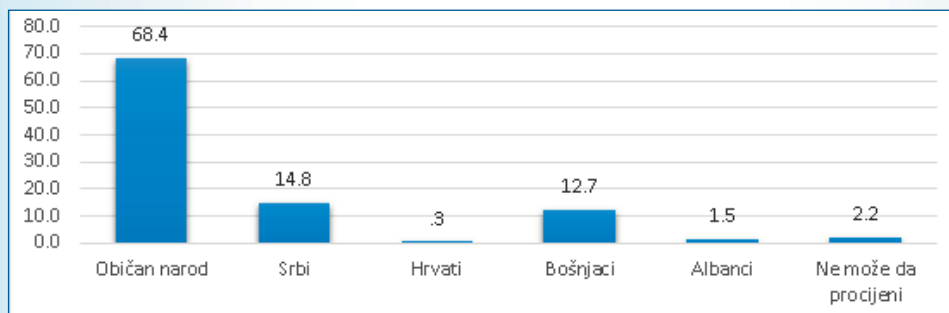
U tabeli 3 dajemo prilog slaganja sa navedenim stavovima za sve starosne grupe. Podaci su interesantni i veome heterogeni, te se ne mogu jednoznačno tumačiti.

Tabela 2: U potpunosti se slažu sa navedenim stavovima % po starosnim kategorijama

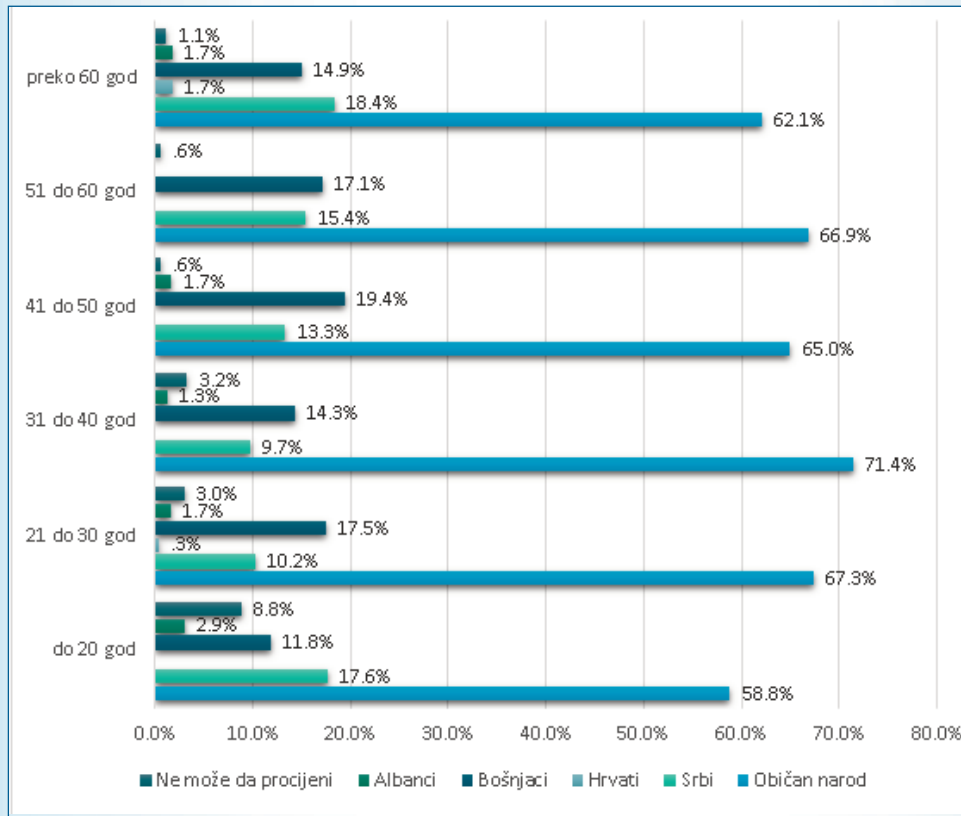
	Mema pomirenja dok krivci ne odgovaraju	Ratovi 90-ih su sramota za Crnu Goru	Politika i elita su krivi	Za ratove 90-ih kriv je srpski nacionalizam	Za ratove 90-ih kriv je hrvatski nacionalizam	Za ratove 90-ih kriv je bošnjački nacionalizam	Za ratove 90-ih kriva je međunarodna zajednica	šta je bilo je, i to se treba zaboraviti	Srbi i Srbija su bili upravu	Hrvati su bili u pravu	Muslimani su bili u pravu
do 20 god.	25,5 %	10,8 %	14,7 %	13,7 %	12,7 %	11,8 %	22,5 %	22,5 %	13,7 %	4,9 %	11,8 %
21 do 30 god.	18,5 %	14,5 %	14,9 %	16,8 %	14,9 %	6,3 %	18,2 %	16,5 %	6,9 %	1,0 %	11,2 %
31 do 40 god.	19,5 %	11,7 %	14,3 %	13,6 %	11,7 %	5,8 %	30,5 %	8,4 %	9,1 %	1,3 %	11,0 %
41 do 50 god.	31,1 %	21,1 %	23,3 %	16,7 %	21,1 %	10,6 %	28,3 %	8,9 %	17,2 %	2,8 %	15,0 %
51 do 60 god.	34,9 %	27,4 %	24,6 %	19,4 %	28,6 %	14,9 %	41,7 %	13,1 %	26,9 %	6,3 %	16,0 %
preko 60 god.	26,4 %	14,4 %	15,5 %	16,7 %	21,3 %	12,6 %	30,5 %	8,0 %	17,2 %	2,9 %	12,1 %

Pitanje koje je uslijedilo u istraživanju tiče se procjene o tome ko je bio najveća žrtva u ratovima 90-ih (grafikon 40). Građani u najvećoj mjeri smatraju da je običan narod najveća žrtva sukoba u bivšoj Jugoslaviji. U ovom pogledu veoma su slična stanovišta svih starosnih kategorija (grafikon 41).

Grafikon 41: Ko je najveća žrtva u ratovima 90-ih

Grafikon 42: Ko je najveća žrtva u ratovima 90-ih po starosnim grupama

Na kraju, na otvoreno pitanje šta bi sami ispitanici/građani uradili kada bi bili donosioci političkih odluka a povodom događaja iz 90-ih, dobili smo sledeće odgovore:

- ▶ Aktivirao bih tužilaštvo da se krivci privedu pravdi
- ▶ Ali nisam bio
- ▶ Apsolutno nemam stav
- ▶ Bez rata
- ▶ Bez sukoba sve strane bi se razišle
- ▶ Bila na pravoj strani
- ▶ Bila protiv rata i protiv krvoprolića i Hrvata
- ▶ Borio bih se protiv nacionalizma
- ▶ Branila bih Bošnjake od srpske agresije
- ▶ Branila bih svoj narod, ali prije svega ne bih dozvolila da strane sile prave razdor među nama
- ▶ Branio bih srpski narod
- ▶ Branio interese Bošnjaka
- ▶ Branio sav narod bez obzira na vjeru
- ▶ Branio srpski narod
- ▶ Činila bih sve da do rata ne dodje
- ▶ Da do rata ne dodje
- ▶ Da dodje do istinskog pomirenja
- ▶ Da dodje do regionalnog pomirenja
- ▶ Da ne bude rata
- ▶ Da ne dođe do rata
- ▶ Da ne gine običan narod ako je već moralo doći do rata

- ▶ Da ne huškaju ovaj narod jedan na drugoga da puste da žive kako sto godinama žive i poštuju se, da ostave prebrojavanje, a više ekonomije i boljeg života
- ▶ Da ne pričamo o ratovima i crnim temama
- ▶ Da nevin narod ne strada
- ▶ Da ojačam jedinstvo svih naroda i ojačam privredu
- ▶ Da pravda izađe na vidjelo
- ▶ Da rata ne bude
- ▶ Da rata ne bude
- ▶ Da sam tada bio rođen ne bih dao da rata bude
- ▶ Da se države mirno razidu
- ▶ Da se države mirno razidu
- ▶ Da se države mirno razidu, svako svojim putem bez sukoba
- ▶ Da se ljudi pomire
- ▶ Da se narod pomiri
- ▶ Da se ne ponovi
- ▶ Da se ne zaboravi
- ▶ Da se odgovorni kazne
- ▶ Da se ovi zločini nikad ne zaborave, a da se počinioci kazne
- ▶ Da se prestane tražiti krivac u srpskom i crnogorskom narodu, zašto se ne pominju zlocini nad našim narodom
- ▶ Da se prestane za sve kriviti Srbija
- ▶ Da se sazna istina o događajima 90-ih
- ▶ Da se sazna istina, kazniti počinioce, da se u cijeloj bivšoj Jugoslaviji na objektivan način prikaze šta se desilo
- ▶ Da se suzbije rat
- ▶ Da se usaglase, da je nedavna istorija ista i u Crnoj Gori, BiH i u Srbiji, Hrvatskoj, Sloveniji...
- ▶ Da se utvrdi odgovornost za zločine nad civilima
- ▶ Da se zločini ne zaborave i da se radi na izgradnji povjerenja između Srba, Albanaca, Hrvata, Crnogoraca, Muslimana
- ▶ Dao bih ostavku i otišao daleko odavde
- ▶ Bez rata, dogovor
- ▶ Dijalog
- ▶ Diplomatski postigao dogovor
- ▶ Diplomatski vodio rat sa Hrvatima zbog izbjeglica i iz Knina i Slavonije
- ▶ Diplomatski vratio izbjeglice, gradio dobrosusjedne odnose
- ▶ Dogodilo se ne ponovilo se
- ▶ Donosio odluke da ne dođe do rata
- ▶ Dovedi do pomirenja
- ▶ Doživotna robija krivcima
- ▶ Držao se svoje kuće, a ne potpadati pod tuđi uticaj sila kojima je cilj samo rat
- ▶ Gledao način da se obogatim i da uteknem odavde
- ▶ Glupo pitanje
- ▶ Ide se dalje
- ▶ Insistirala bih na transparentnosti, istina treba da se zna
- ▶ Insistirali bismo na pravdi
- ▶ Insistirao bih da se sazna istina da se ostvari pravda za žrtve

- ▶ Insistirao bih da se sazna istina da se postigne pravda za žrtve i njihove porodice
- ▶ Ispraviti nanijetu štetu koliko je to moguće, osuditi zločince
- ▶ Ispraviti nepravdu koliko je to moguće
- ▶ Istina i pravda za porodice stradalih
- ▶ Istina i pravda za sve porodice stradalih
- ▶ Istjerala pravdu i kaznila krivce
- ▶ Istjerala pravdu i osudila krivce
- ▶ Istražiti sve zločince
- ▶ Izbjegao bih učešće u ratu
- ▶ Izbjegla bih rat
- ▶ Izbjegla rat
- ▶ Izbjegli ratovanje
- ▶ Izveo pred lice pravde sve vinovnike događaja, jer je vrijeme da krivci plate za zločine nad nedužnima
- ▶ Izveo sve odgovorne pred lice pravde
- ▶ Izvinjenje i pomirenje
- ▶ Ja bih bio gori nego Milošević
- ▶ Ja vam stvarno o tome ništa ne znam
- ▶ Jako komplikovano pitanje da bi se u anketi moglo jasno i kratko odgovoriti
- ▶ Kazniti one koji su poslali vojsku u rat
- ▶ Kaznio nalogodavce
- ▶ Kaznio počinioce i državnike
- ▶ Kaznio vinovnike
- ▶ Kazniti nalogodavce
- ▶ Kazniti one koji su se nečovječno ponašali u ratu, ubijali žene i djecu, palili kuće, silovali, pljačkali...
- ▶ Kazniti počinioce
- ▶ Kazniti počinioce ratnih zločina, da narod upozna istinu
- ▶ Kazniti sve, a ne samo Srbe
- ▶ Kazniti sve, a ne samo Srbe i Crnogorce
- ▶ Kazniti sve jednako bez obzira na nacionalnost i zabraniti širenje mrznje među narodom
- ▶ Kazniti sve koji su naređivali
- ▶ Kazniti zločince
- ▶ Krivci bi odgovarali pred zakonom
- ▶ Krivci da odgovaraju
- ▶ Loše treba zaboraviti
- ▶ Malo više da se govori o tome, jer mi mladi ne znamo nista ili gotovo nista o tim dešavanjima
- ▶ Međunarodna arbitraža
- ▶ Mirno alternativno
- ▶ Mirno
- ▶ Mirno bi se rastali
- ▶ Mislim da ne bih dozvolio rat, ali ne znam okolnosti kakve su tada bile
- ▶ Mislim da treba da se zakopaju ratne sjekire i da se region ujedini
- ▶ Mlada sam da bi znala
- ▶ Mlada sam da o tome mogu da razmišljam

- ▶ Mučna vam je ta anketa, vrlo mučna
- ▶ Naći počinioc
- ▶ Najsurovije kazniti krivce
- ▶ Narod i pojedinci nisu krivi, već tadašnje vođe i velike sile
- ▶ Narod izmiriti a političare kazniti
- ▶ Nastojala da se sazna istina o tim događajima
- ▶ Ne
- ▶ Ne bi bilo rata
- ▶ Ne bi država učestvovala u ratu
- ▶ Ne bih dala da se Srbi predstavljaju kao zločinci, a Crna Gora koja je učestvovala u svim ovim događajima ispadne nevinašce
- ▶ Ne bih dopustila da strane sile utiču na domaću politiku
- ▶ Ne bih dozvolila da bude rata
- ▶ Ne bih dozvolila da nas Amerika zavadi
- ▶ Ne bih dozvolila da se ti događaji zaborave
- ▶ Ne bih dozvolila da se više miješaju vjera i politika
- ▶ Ne bih dozvolila Milu da dođe prevarom na vlast
- ▶ Ne bih nasjedao na finte velikih svjetskih sila
- ▶ Ne bih ratovao
- ▶ Ne bih se izjasnila
- ▶ Ne bih se miješala
- ▶ Ne bih se opterećivala ratovima već bih gledala da ljudi žive bolje
- ▶ Ne bih se time bavila
- ▶ Ne bih sebe mogao da zamislim na tu poziciju
- ▶ Ne bih slušao Mila
- ▶ Ne bih vršio mobilizaciju
- ▶ Ne interesuje me politika
- ▶ Ne interuje me politika
- ▶ Ne mogu to ni da zamislim
- ▶ Ne možemo se vratiti u prošlost
- ▶ Ne ponovilo se
- ▶ Ne razumijem pitanje
- ▶ Ne treba ignorisati šta se desilo i izbjegavati odgovornost
- ▶ Ne volim da mislim o tome
- ▶ Ne volim o tome da razmišljam niti tom pričom da se bavim
- ▶ Ne zanima me
- ▶ Ne želim da se bavim tim stvarima
- ▶ Ne želim o tome da razmišljam
- ▶ Ne znam
- ▶ Ne znam
- ▶ Ne znam
- ▶ Ne znam
- ▶ Ne znam i ne želim o tome da razmišljam
- ▶ Ne znam, ne razumijem se u politiku
- ▶ Ne znam nisam bio rođen
- ▶ Ne znam nisam političar

- ▶ Ne znam ništa
- ▶ Ne znam ništa o tome
- ▶ Ne znam niti me politika interesuje tako da se ne bih nalazila u takvoj situaciji
- ▶ Ne znam šta bih radila
- ▶ Ne znam, ne mogu procijeniti
- ▶ Ne znam, nemam stav
- ▶ Ne znam, teško bi bilo donijeti bilo koju odluku
- ▶ Nema stav
- ▶ Nemam mišljenje
- ▶ Nemam mišljenje
- ▶ Nemam političko iskustvo
- ▶ Nemam stav
- ▶ Nemam stav
- ▶ Nije trebalo biti rata
- ▶ Nijesu vrijedni pomena
- ▶ Nisam bio ni rođen da mogu da komentarišem
- ▶ Nisam pametna
- ▶ Nisam stručnjak
- ▶ Ništa
- ▶ Ništa
- ▶ Ništa osim da se pokušaju izgladiti da se odnosi uspostave
- ▶ Nista posebno, izgadio odnose
- ▶ Ništa posebno, proći će sjećanje i na to
- ▶ Ništa, da ratujemo
- ▶ Ništa, izgubljeni životi ne mogu da se vrate, ali gledajmo u budućnost da do rata ne dođe
- ▶ Ništa, što je bilo bilo je, idemo dalje
- ▶ Niste mogli goru temu da izaberete
- ▶ O tim i o svakim narednim događajima pokušao bih da istjeram pravdu
- ▶ Održao uniju YU država izbjegao rat i razaranja. Poboljšavao dobrosusjedske odnose
- ▶ Okrivio i osudio Mila
- ▶ Oni koji su doveli do rata sve na strijeljanje
- ▶ Ono sto i naš predsjednik – izvinio se i sve riješeno
- ▶ Ostaviti prošlost po strani, jer imamo većih problema trenutno
- ▶ Osudila krivce i pomirila zavađene strane
- ▶ Osudila krivce
- ▶ Osudila tadašnje predsjednike
- ▶ Osudio odgovorne koji su učestvovali u ratu
- ▶ Osudio zločince i pomogao oštećenima
- ▶ Osuditi maksimalnom kaznom
- ▶ Osuditi nalogodavce svih tih ratova i događaja 90-ih
- ▶ Osuditi predsjednika, a ne generale
- ▶ Osuditi strane sile koje su sve započele
- ▶ Osuditi stravične zločince
- ▶ Osuditi sve zločince i zaboraviti prošlost
- ▶ Otkrio zločince
- ▶ Otkriti istinu

- ▶ Pokušala spriječiti rat, ali istovremeno braniti Srbe
- ▶ Podici optužnice protiv počinioca ovih gnusnih zločina protiv čovječnosti
- ▶ Pohapsila sve političare
- ▶ Pohapsio krivce
- ▶ Pokušaj pomirenja, „mali šengen“
- ▶ Pokušala dovesti do pomirenja
- ▶ Pokušala naći mirovno rješenje, iako bi bilo teško do dogovora
- ▶ Pokušala sačuvati SFRJ
- ▶ Pokušao bih da dokažem istinu i da krivci odgovaraju
- ▶ Pokušao bih da smirim situaciju
- ▶ Pokušao bih naći mirno rješenje
- ▶ Pokušao bih spriječiti rat
- ▶ Pokušao spriječiti zločine nad Bošnjacima
- ▶ Politička mjesta me ne interesuju
- ▶ Politika me jako slabo interesuje, pa se na tu poziciju ne mogu zamisliti
- ▶ Polušala pomiriti zaraćene strane
- ▶ Pomirili bi se svi koji su bili u sukobu
- ▶ Pomirim zavađene strane i odbranim svoj narod zajedno sa državama u okruženju
- ▶ Pomirim zavađeni narod
- ▶ Pomiriti se i oprostiti sve već jednom
- ▶ Pomiriti sve
- ▶ Pomiriti zavađeni narod i ne pominjati to više
- ▶ Pomiriti zavađeni narod i osuditi krivce
- ▶ Pomiriti zavađeni narod i skloniti se od zapada
- ▶ Pomogao oštećenima
- ▶ Porodicama oštećenih i prognanim nadoknaditi štetu ubistava i kazniti zločince i nalogodavce
- ▶ Poslala glavaše da ratuju
- ▶ Poslao Mila na Goli otok
- ▶ Posredovanje sila u pomirenju
- ▶ Potrudila bih se da ne dođe do rata
- ▶ Pozvao bih na pomirenje naroda, a rat bi bio pominjan u kontekstu ljudske gluposti
- ▶ Pravda
- ▶ Pravda za stradale
- ▶ Pravda za stradale i mučene
- ▶ Pravdu zadovoljiti
- ▶ Probala bih da se riješi mirnim putem
- ▶ Probala bih da zaustavim rat
- ▶ Probala ih zaustaviti
- ▶ Procesuirala bih krivce
- ▶ Procesuirati zločince
- ▶ Proglasila nezavisnost
- ▶ Prošlost treba ostaviti na miru, ne može se sada nista ispraviti
- ▶ Pustila da se odvoje sve države mirnim putem
- ▶ Radila bih sve da do rata ne dođe
- ▶ Raspad SFRJ

- ▶ Raspad SFRJ bez rata
- ▶ Raspad SFRJ bez ratnih stradanja
- ▶ Rasvjetljela događaje
- ▶ Rat nas je unazadio za 100 godina i razlog zašto ne možemo ući u EU i ostalo je da se reformišemo i da se trudimo za bolje sutra
- ▶ Razdvojio republike po današnjim granicama
- ▶ Riješiti ih
- ▶ Robija
- ▶ Sačuvala bih mir po svaku cijenu
- ▶ Sačuvala SFRJ
- ▶ Sačuvao bivšu Jugoslaviju
- ▶ Sačuvao staru Jugoslaviju
- ▶ Sad je kasno bilo šta raditi, mrtve ne možemo vratiti
- ▶ Samo bez rata
- ▶ Samo da rata ne bude
- ▶ Samo mirno i staloženo
- ▶ Samo rata da ne bude
- ▶ Sigurno ne što i ovi sad koji i dalje šire mržnju u narod
- ▶ Širila mir
- ▶ Smanjio nacionalizam
- ▶ Smanjiti gubitke i nevine žrtve
- ▶ Smijenila političare koji su doveli do rata
- ▶ Smrt fašizmu sloboda naroda
- ▶ Spriječila bih sukobe
- ▶ Spriječila bih sukobe
- ▶ Spriječila nacionalizam koji je doveo do ovoga
- ▶ Spriječio raspad SFRJ
- ▶ Spriječiti rat po svaku cijenu
- ▶ Spriječiti separatizam, nacionalizam i na principima zajedništva očuvati Jugoslaviju
- ▶ Spriječila genocid nad nedužnim narodom
- ▶ Šta bi ste vi uradili?
- ▶ Suverenost od početka kao što je danas slučaj
- ▶ Sve bih ja to po kratkom postupku
- ▶ Sve da sačuvam svoj narod
- ▶ Sve da spasim svoj narod
- ▶ Sve krivce pronašao i narod da im sudi
- ▶ Sve osude, a narodu oštećenom nadoknaditi štetu koliko je moguće
- ▶ Sve političare i vojne starješine iz tog perioda pohapsiti
- ▶ Sve predsjednike u Hag
- ▶ Sve samo bez rata, dogovor preko suda i međunarodnu podršku i podsredništvo
- ▶ Sve tadašnje političare izvesti pred sud
- ▶ Tada Crna Gora nije trebalo da učestvuje u zločinima
- ▶ Teško bih donio odluku
- ▶ Teško je bilo donijeti bilo koju odluku
- ▶ To je prošlost, treba misliti na budućnost
- ▶ Tragala za počiniocima i maksimalno ih kaznila

- ▶ Tražio istinu
- ▶ Tražio mirno rješenje
- ▶ Treba da se zaboravi i ide dalje
- ▶ Treba gledati u budućnost, ne treba stalno pričati o ratovima i ružnim događajima
- ▶ Treba kazniti počinioce
- ▶ Treba narod pitati da li su za ratna stradanja
- ▶ Treba okrenuti novi list i gledati u budućnost
- ▶ Treba raditi na pomirenju
- ▶ Treba svi da shvatimo da smo bili izmanipulisani od strane tadašnjeg rezima i ratnih profitera i da nam se tako nešto nikad ne ponovi
- ▶ Trebalo je spriječiti krvoproliće po svaku cijenu
- ▶ Trudila bih se da se ovi događajii ne zaborave i da se zna prava istina
- ▶ Trudio bih se da ne bude rata
- ▶ Trudio bih se da se sazna prava istina o tim događajima
- ▶ Učiniti nešto da ljudi ne pričaju o tome i dosta je bilo nacionalizma i ratova
- ▶ Uhapsila Miloševića
- ▶ Uhapsila Miloševića, Tuđmana i Izetbegovića
- ▶ Uhapsila sve ratne zločince i strijeljala
- ▶ Uhapsila sve tadašnje vladare
- ▶ Uradila bih sve da se situacija riješi mirnim putem
- ▶ Više bi se govorilo o tome, jer mladi o tome ništa ne znaju
- ▶ Vodio medijsku kampanju da se više ne živi od sjećanja na ratove, da mi mladi budemo pametniji
- ▶ Volio bih da nije došlo do ratova, da su pokušali da ih uguše
- ▶ Volio bih da nisu bili
- ▶ Voljelja bih da nikad nije ni došlo do ovih ratova i podjela
- ▶ Vratio svima svoje i pomiriti narode da žive kao prije 90-ih
- ▶ Vratiti oteto
- ▶ Zaboraviti i ne baviti se ovakvim pitanjima više
- ▶ Zaboraviti i ne vraćati se na to
- ▶ Zaboraviti i živjeti u ljubavi
- ▶ Zaboraviti jer se ne može ispraviti
- ▶ Zaboraviti prošlost i nikad je više ne ponoviti
- ▶ Zaboraviti rat i pomiriti narod
- ▶ Zaboraviti sve
- ▶ Zaboraviti sve i početi ispočetka
- ▶ Zaboraviti to jer se pravi krivci nikad neće osuditi to su neke velike sile i moćnici
- ▶ Zabranila da se priča o tome i trudila da se nikad ne ponove
- ▶ Zabranio da se o tome priča, cenzurisao i kažnjavao
- ▶ Zadovoljiti pravdu
- ▶ Zašto je anketa koncipirana tako da su Bošnjaci i Hrvati žrtve?
- ▶ Zatvorio tadašnje vladare
- ▶ Zatvoriti predsjednike
- ▶ Zaustavila bih propagandu
- ▶ Zaustavila nacionalizam koji je glavni krivac za sve te događaje iz 90-ih
- ▶ Zaustavio bih sve sukobe
- ▶ Zločince osuditi doživotno
- ▶ Zločince osuditi doživotno u zatvore